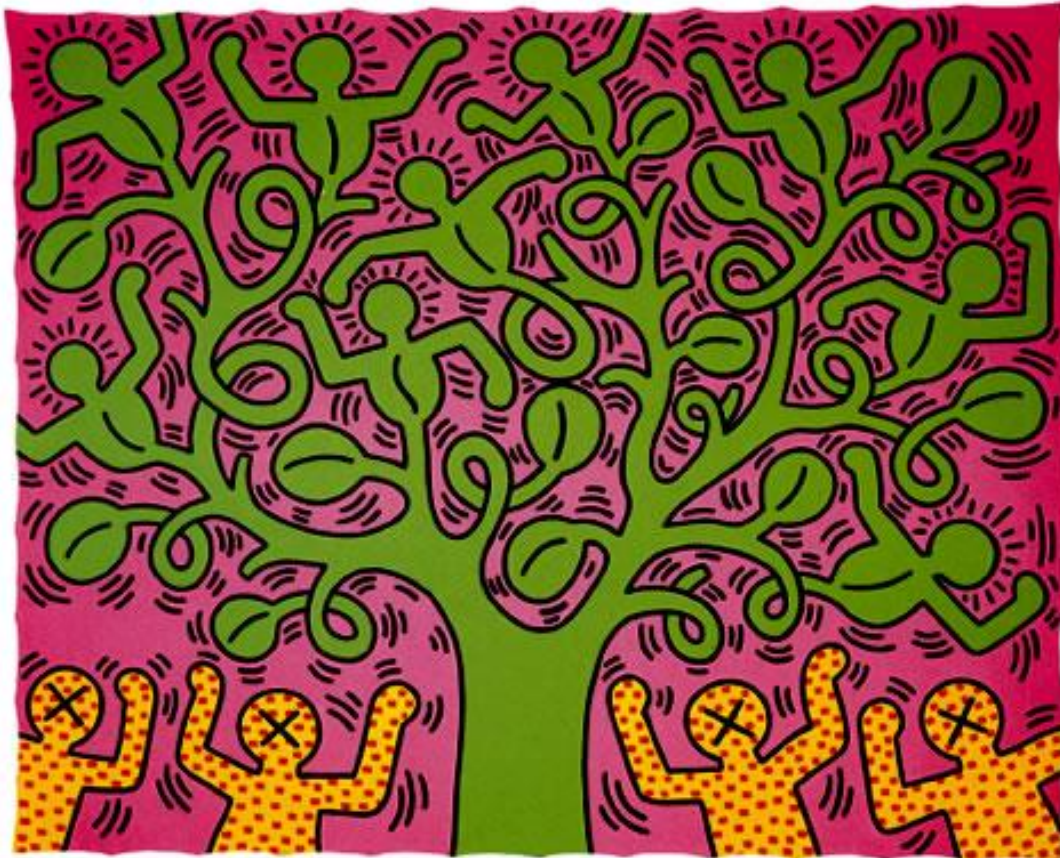

Een zoektocht naar sociale innovatie in de energietransitie

Een onderzoek naar hoe de provinciale werkwijze is georganiseerd op het gebied van sociale innovatie en inclusiviteit binnen de energietransitie

Figuur 1 (Haring, 1985)

Auteur

S.E.D. Lamper (Sven)
S1019758

Bachelor thesis

Geografie, planologie en Milieu
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit

Begeleidster

dr. S.A. Veenman (Sietske)

Datum

24 Juni 2021

“If I had asked **people** what they wanted, they would have said faster **horses**.”

Henri Ford

Voorwoord

Deze bachelor thesis is het kopstuk van de opleiding Geografie, Planologie en Milieu aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Sinds 2018 ben ik mezelf aan het ontwikkelen om met een andere bril naar de wereld te kijken. Op een open dag van deze opleiding is mij een voorbeeld verteld: Een groepje vrienden ging op vakantie naar een Oost-Europees land waar niets te beleven viel. De vrienden deden allemaal de studie Geografie, Planologie en Milieu. Hoewel er niets te beleven viel, konden zij toch van de omgeving genieten. Dit kwam vooral door de kennis die zij hadden opgedaan tijdens het volgen van de studie. Diverse theorieën, frameworks en concepten worden in de opleiding besproken en tijdens hun vakantie zagen ze die terug in hun omgeving. Ook ik ervaar dat nog elke dag. Door het bespreken van deze wetenschappelijke denkkaders is mijn visie veranderd. Als ik op mijn brommer naar mijn werk rijd door het centrum van Den Bosch, dan zie ik veel meer dan voorheen, ik zie meer dan alleen een 'stad'.

De bachelor thesis is met vallen en opstaan geschreven. Het meerdere keren bedenken van hoofd- en deelvragen, het schrijven en herschrijven van het theoretisch kader en het bedenken van dimensies voor in het operationalisatieschema kan inmiddels gedroomd worden.

Het twee keer verhuizen en het beginnen met een nieuwe baan heeft de scriptie af en toe op de tweede plek gezet, maar desalniettemin vind ik dat ik trots mag zijn op wat ik heb neergezet en hoe ik mij heb ontwikkeld op persoonlijk vlak. Het contacten leggen met provincies om maar zoveel mogelijk respondenten te verzamelen, heeft mij een inkijk gegeven in de werkwijze van provincie medewerkers binnen de domeinen duurzaamheid en energietransitie.

Het schrijven van de bachelor thesis heeft mij inspiratie gegeven voor de keuze van mijn master: Corporate sustainability. Ik ben van mening dat ik veel heb geleerd van het schrijven van mijn bachelor thesis waardoor de basis en voorbereiding is voor de master thesis is gelegd.

Ik wil graag mijn begeleidster Sietske Veenman bedanken voor de ondersteuning en de (extra) tijd die ze voor me heeft vrijgemaakt. Ik heb een fijne samenwerking ervaren, waarin ik veel geleerd heb.

Samenvatting

Met de notie dat Nederland achter loopt op zijn eigen klimaatdoelen is het van belang dat er een inhaalslag wordt gemaakt om een transitie te realiseren waarin fossiele energiebronnen worden vervangen voor hernieuwbare energiebronnen. In een energietransitie moet iedereen de gelijke kans hebben om te kunnen participeren. Als dit het geval is, kan er worden gezegd dat er een inclusieve energietransitie plaatsvindt. Hiervoor wordt het concept sociale innovatie gebruikt. Het doel van sociale innovatie is het ervoor zorgen dat iedereen de mogelijkheid heeft om gebruik te maken van innovaties die plaatsvinden binnen een energietransitie, waarin de samenwerking tussen de overheid, bedrijven en de maatschappij centraal staat. Anders gezegd, sociale innovatie wordt gebruikt om een inclusieve energietransitie te realiseren.

De manier waarop sociale innovatie wordt gebruikt op provinciaal om een inclusieve energietransitie te realiseren is wat er wordt onderzocht in deze thesis. De hoofdvraag van het onderzoek luidt: Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?

De hoofdvraag wordt opgedeeld in drie elementen: sociale innovatie, governance en inclusiviteit. Er is gebruik gemaakt van mixed methods, waarbij een enquête en een case study zijn gebruikt om aan de ene kant een breedte onderzoek uit te voeren en aan de andere kant een holistisch beeld te krijgen van de provinciale werkwijze.

Wat duidelijk naar voren is gekomen, is dat er verschillen zijn van de manier waarop provincies trachten om een inclusieve energietransitie te realiseren. De provincies Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland hebben als enige provincies een programmagroep sociale innovatie opgesteld om het proces van een inclusieve energietransitie te versnellen. Er wordt een aanbeveling gedaan tot vervolgonderzoek waarin onderzocht kan worden of een nationaal kennisplatform of -loket, waar kennis over de energietransitie kan worden gedeeld, provincies meer stimuleert om van elkaar te leren en samen te werken.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1. Inleiding	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Maatschappelijke relevantie	9
1.3 Wetenschappelijke relevantie	9
1.4 Doelstelling	10
1.5 Vraagstelling en conceptueel model	10
1.6 Leeswijzer	11
2. Theoretisch Kader	13
2.1 Sociale innovatie	13
Het sociaal maken van innovatie	14
Sociale innovatie als nieuw samenwerkingsverband	14
Sociale innovatie als hulpmiddel voor een inclusieve energietransitie	15
2.2 Governance	16
Het effect van gedrag	16
De rol van economie binnen governance	17
De rol van rechtskundigheid binnen governance	17
Stakeholders	17
2.3 Inclusiviteit in de energietransitie	19
Haalbaarheid en betaalbaarheid	19
Participatie	20
3. Methodologie	22
3.1 Onderzoeksstrategie	22
3.2 Onderzoeksmateriaal	23
3.3 Data analyse	24
4. Resultaten	26
4.1 Vraag 1	26
4.2 Vraag 2	26
4.3 Vraag 3	26
4.4 Vraag 4	27
4.5 Vraag 5	27
4.6 Vraag 6	28

4.7 Vraag 7.....	28
4.8 Vraag 8.....	28
4.9 Vraag 9.....	29
4.10 Vraag 10.....	29
5. Case study	31
5.1 Utrecht.....	31
5.1.1 Sociale innovatie in Utrecht	31
5.1.2 Inclusiviteit in Utrecht	32
5.2 Noord-Brabant.....	33
5.2.1 Sociale innovatie in Noord-Brabant	33
5.2.2 Inclusiviteit in Noord-Brabant	33
5.3 Zuid-Holland	34
5.3.1 Sociale innovatie in Zuid-Holland	34
5.3.2 Inclusiviteit in Zuid-Holland	34
6. Conclusie	36
6.1 Deelvraag 1.....	36
6.2 Deelvraag 2.....	37
6.3 Deelvraag 3.....	37
6.4 Hoofdvraag	38
7. Aanbeveling	40
7.1 Maatschappelijke aanbeveling.....	40
7.2 Wetenschappelijke aanbeveling.....	40
8. Reflectie	42
Bibliografie	43
Appendix	46
Appendix 1: Enquête	46
Appendix 2: Vraag 1	47
Appendix 3: Vraag 2	48
Appendix 4: Vraag 3	49
Appendix 5: Vraag 4	50
Appendix 6: Vraag 5	51
Appendix 7: Vraag 6	52
Appendix 8: Vraag 7	53
Appendix 9: Vraag 8	54
Appendix 10: Vraag 9	55
Appendix 11: Vraag 10	56

Inleiding

1. Introductie

Aanleiding

Projectkader

Doelstelling

Vraagstelling

Leeswijzer

1

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Parijs, 12 december 2015: 195 landen zijn het eens geworden over het klimaatakkoord, waardoor de druk op de ketel voor de energietransitie, implementatie van duurzame energie en andere klimaatplannen sterk worden opgevoerd. Volgens critici is het een boterzacht klimaatakkoord, maar dat houdt niet tegen dat het een historisch en taboedoorbrekend akkoord is (De Coninck, 2016). De inhoud van het klimaatakkoord omvat het beperken van de opwarming van de aarde tot 2 graden Celsius, waarbij er een streven is naar een opwarming van 1.5 graden Celsius. Om de opwarming van de aarde tegen te gaan is er een wereldwijde ambitie om de broeikasgasemissies in 2030 te halveren en in 2050 met 80 tot 95% te hebben gereduceerd (Koelemeijer, Koutstaal, Daniëls, & Boot, 2017). Baanbrekend aan het klimaatakkoord zijn de Nationally Determined Contributions (NDC) voor elk land. Enamul Hague et al. (2019) benadrukten dat een NDC een zelfgekozen strategie van een land is om de uitstoot van broeikasgassen te reduceren. Dit impliceert dat elk land vrij is in welk beleid er wordt gevoerd, zolang de wereldwijde vastgestelde doelen maar worden behaald. Een kritische lezer merkt eenzelfde visie op in de term 'Think global, act local'. Door de schaalniveaus globaal en lokaal aan elkaar te koppelen ontstaat er mondiale solidariteit en betrokkenheid op lokaal niveau (Suransky, Suárez Müller, & Manschot, 2020).

Om van de koolstofdioxide problematiek af te komen zal er een verandering moeten plaatsvinden in het energiegebruik van de Nederlanders. Fossiele brandstoffen zullen plaats moeten maken voor duurzame vormen van energie, zoals wind-, zonne-, water- en bio-energie. Deze transitie van schaarse naar hernieuwbare vormen van energie wordt de energietransitie genoemd, waarvan het doel is om energieneutraliteit te bereiken en de klimaatdoelen van Parijs te behalen (Ros, 2017). Een transitie naar een koolstofarme samenleving zal meer zijn dan alleen de grootschalige implementatie van nieuwe technologieën. Dit doel zal alleen slagen wanneer er politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke steun aanwezig zal zijn. Samenwerkingsverbanden, ruimtelijke inpassing en vertrouwen zal nodig zijn om een transitie in gang te zetten en uiteindelijk te laten slagen (Ros, 2017).

Het ministerie van Infrastructuur & Milieu heeft destijds al een duurzaamheidsagenda opgesteld met de stelling *'Onze concurrentiepositie en welvaart zijn alleen houdbaar als de hulpbronnen waar de welvaart op gebaseerd is, in stand worden gehouden voor de huidige wereldbevolking en voor toekomstige generaties'* (Ministerie van Infrastructuur & Milieu, 2011, p.3). De aanpak van Nederland heeft alleen geleid tot een verkeerde invulling van het energiebeleid. Nederland loopt namelijk achter op Europa en heeft zijn eigen doelen nog niet bereikt. Het beoogde doel om 14% hernieuwbare energie op te wekken in 2018 heeft Nederland niet gehaald. Nederland is maar gekomen tot een opwekking van 9% aan duurzame energie (Eurostat, 2020).

Met de notie dat Nederland achterloopt in de energietransitie is het van belang om te kijken hoe Nederland zijn zaken op orde heeft en hoe dat in te toekomst beter kan. Naast het feit dat Nederland achter loopt op zijn eigen klimaatdoelen, is er ook participatie probleem in de energietransitie. Niet elke groepering in Nederland heeft dezelfde kansen om mee te doen en zeggenschap te hebben in de energietransitie. Voor dit probleem komt sociale innovatie om de hoek kijken. Dit onderzoek zal een beschrijving maken van de provinciale werkwijze van sociale innovatie. Hoe wordt sociale innovatie georganiseerd en op welke wijze bevordert sociale innovatie de inclusiviteit in de energietransitie?

1.2 Maatschappelijke relevantie

Doordat de provincie als tussenlaag tussen het rijk en de gemeente fungeert, heeft het soms een onbepaalde rol. Desalniettemin moeten provincies een visie of aanpak opstellen waarin duidelijk wordt hoe op provinciaal niveau de energietransitie georganiseerd moet worden. De trend dat provincies hun energiebeleid inclusief, haalbaar en betaalbaar moet maken verschuift inmiddels van een trend naar een vereiste. Zo stelt de provincie Utrecht (2020) in de 'Aanpak Inclusieve Energietransitie Provincie Utrecht', dat iedereen moet kunnen participeren en inclusiviteit een hoge prioriteit heeft. De provincie Zuid-Holland (2020) heeft participatiemogelijkheden en inclusiviteit evenals de provincie Utrecht een hoge prioriteit gegeven. Naast de provincies Utrecht en Zuid-Holland zijn er nog meer provincies die een duidelijk plan hebben opgesteld om een inclusieve energietransitie te doorlopen. Echter, op verschillende provinciale websites valt er niets te lezen over een energietransitie die inclusief, haalbaar of betaalbaar moet zijn.

Doordat dit onderzoek een beschrijving maakt van de provinciale werkwijze om naar een inclusieve energietransitie te geraken, zal duidelijk worden welke provincies voor- en achterlopers zijn in dit proces. Door de noodzaak van het klimaatakkoord en de niet gehaalde energiedoelen zullen provincies verantwoordelijkheid moeten nemen om samen de Nederlandse inclusieve energietransitie te realiseren. Hierdoor is deze thesis voor elke provincie van belang: Het zicht krijgen op verschillende provinciale werkwijzen en hiervan te leren.

1.3 Wetenschappelijke relevantie

In de literatuur is veel geschreven over de energietransitie en frameworks om naar deze transitie te kijken. Echter, er is weinig literatuur over de invloed van sociale innovatie op de energietransitie. Er valt niet een eenduidige definitie te vinden van hoe sociale innovatie wordt toegepast in de energietransitie. Zo stelt Karré (2017) dat sociale innovatie gaat over maatschappelijke initiatieven die gericht zijn op het oplossen van sociale vraagstukken in de samenleving. Hoppe en De Vries (2018) voegen hier aan toe: *“Countercultural and self-consciously formed (by social groups, governments and markets) in response to unsustainable regimes. As such, it does not cause surprise that social innovation is typically practiced by civil society groups with the aim to foster change towards a more inclusive and sustainable society, for instance to lower carbon emissions in society production.”*

Om dit samen te vatten kan er worden gezegd dat sociale innovatie nieuwe samenwerkingen creëert tussen onder andere overheden, markten, burgers om maatschappelijke problemen op te lossen. Deze omschrijving blijft abstract en zal verdere specificatie nodig hebben om duidelijk te maken hoe provincies de term sociale innovatie gebruiken. Aangezien er geen one-size-fits-all aanwezig is en de abstractie van het begrip sociale innovatie hoog is, zal dit onderzoek betekenis geven aan het begrip sociale innovatie binnen de provinciale werkwijze en hoe hiernaar gehandeld wordt. Wat er wordt bijgedragen aan de literatuur, is dat er meer praktisch en pragmatisch naar het concept sociale innovatie wordt gekeken. Hierdoor is het onderzoek vernieuwend, aangezien er nog geen tot weinig wetenschappelijke literatuur is geschreven over de werkwijze waarop provincies sociale innovatie toepassen.

1.4 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is om in kaart te brengen hoe provincies sociale innovatie organiseren om een inclusieve energietransitie te realiseren. Verder wordt getracht om betekenis aan het begrip sociale innovatie toe te kennen: hoe wordt dit concept door provincies in de energietransitie gebruikt?

1.5 Vraagstelling

De vraagstelling zal uit een hoofdvraag en meerdere deelvragen bestaan. Door het beantwoorden van de deelvragen kan een duidelijk beeld worden geschetst waarna, uiteindelijk, de hoofdvraag kan worden beantwoord.

Hoofdvraag:

Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?

In de hoofdvraag zitten drie kernbegrippen binnen het centrale domein, de energietransitie. De drie kernbegrippen sociale innovatie, inclusiviteit en governance zullen terug komen in de deelvragen om beter beeld te verkrijgen en uiteindelijk de hoofdvraag te beantwoorden.

Deelvragen:

1. Welke betekenis wordt er door de provincies gegeven aan het begrip sociale innovatie binnen de energiekaders?

Het begrip sociale innovatie kent abstracte definities. Om aan de slag te kunnen met het onderzoek naar de rol van sociale innovatie zal eerst een literatuurstudie worden gedaan naar welke betekenis sociale innovatie heeft binnen de energietransitie kaders. Dit onderscheid zal van belang zijn, omdat er veel is geschreven over sociale innovatie, maar relatief weinig over de implementatie van sociale innovatie op provinciaal niveau en binnen het energiedomein.

2. Hoe wordt er vorm gegeven aan governance in de energietransitie door provincies?

Om erachter te komen hoe een inclusieve energietransitie wordt gerealiseerd, moet eerst de werkwijze van de provincie in kaart worden gebracht. Allereerst wordt in de literatuurstudie een beschrijving gemaakt van welke dimensies van het begrip governance worden meegenomen in dit onderzoek.

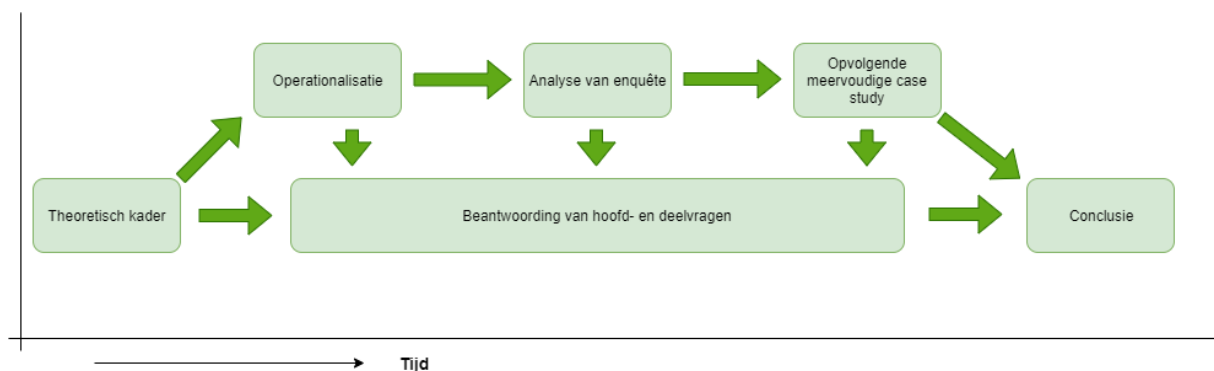
3. Hoe wordt er door de provincies, binnen de energietransitie, de nadruk gelegd op inclusiviteit door middel van sociale innovatie?

Net zoals sociale innovatie, kent inclusiviteit veel definities. Inclusiviteit zal, binnen de energietransitie, worden onderverdeeld in het participerend vermogen, de haalbaarheid en betaalbaarheid.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt het onderzoek geïntroduceerd en worden de hoofd- en deelvragen besproken. Het vervolg van het onderzoek is gebaseerd op de beantwoording van deze hoofd- en deelvragen. Hoofdstuk twee zal het theoretische kader van het onderzoek bevatten. De theorie over sociale innovatie, governance en inclusiviteit staat hier centraal. De uitgevoerde literatuurstudie wordt samengevat in het conceptueel model. Hierop volgend komt hoofdstuk 3, waar de methodologie wordt besproken voor het onderzoek. Hierin wordt er onderbouwd waarom er gebruik wordt gemaakt van enquêtes en een case study. Hoofdstuk 4 omvat de resultaten van enquêtes, waarmee vooral deelvraag 2 wordt aangesproken. Hoofdstuk 5 is een case study door middel van een desk research. De case study spreekt deelvragen 1 en 3 aan. In hoofdstuk 6 wordt een conclusie gegeven, waarin een samenvatting wordt gegeven en de hoofd- en deelvragen worden beantwoord.

In figuur 2 is het onderzoekmodel te zien waarin een schematisch verloop van het onderzoek is weergegeven.

Figuur 2 Onderzoekmodel

Literatuurstudie

2. Theoretisch kader

Sociale innovatie

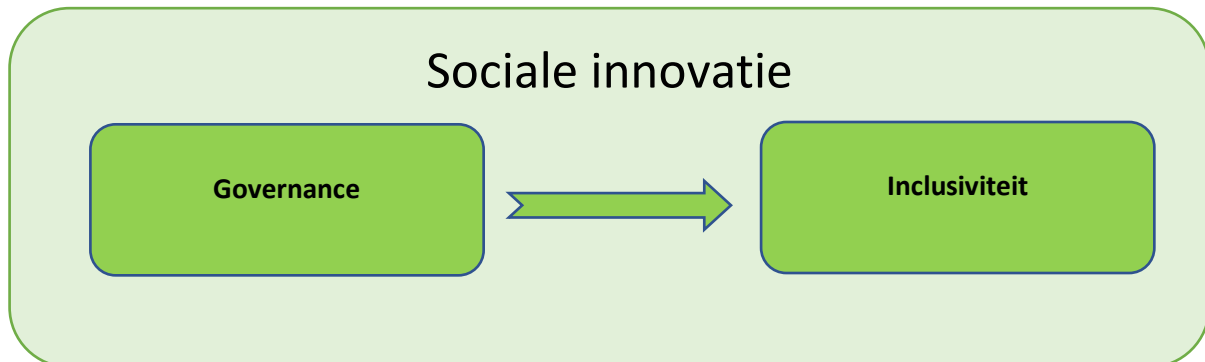
Governance

Inclusiviteit

2

2. Theoretisch Kader

Uit het onderzoek van Ohana et al. (2013) is vastgesteld dat er een hogere mate van inclusiviteit wordt ervaren wanneer medewerkers van een sociale onderneming worden betrokken bij het besluitvormingsproces. Een gevoel van meer verantwoordelijkheid voor de sociale onderneming wordt ervaren wanneer er een hogere mate van inclusiviteit aanwezig is. Als dit wordt vertaald naar de onderzoekscope van deze thesis, dan zou er gezegd kunnen worden dat, binnen het werkveld van sociale innovatie, de governance invloed heeft op de inclusiviteit in de energietransitie. Met deze kennis is een conceptueel model opgesteld met de drie elementen uit de hoofdvraag: **Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?**

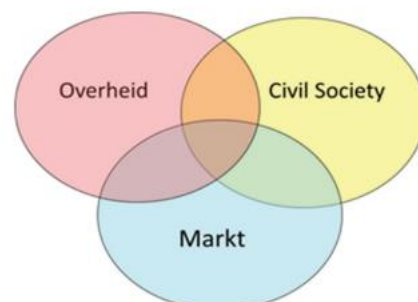
Figuur 3 Conceptueel model

In het theoretisch kader zullen de drie elementen worden besproken. Ten eerste komt het begrip sociale innovatie aan bod komen, aangezien dit element het werkveld is waarin de elementen governance en inclusiviteit gelegen zijn. In hoofdstuk 2.2 zal het element governance worden besproken waarin het wordt opgedeeld in 4 dimensies. Als laatste, in hoofdstuk 2.3, zal inclusiviteit uit een worden gezet. Onder elk theoretisch kader van een concept zal een operationalisatieschema worden opgesteld.

2.1 Sociale innovatie

De term innovatie kan veel betekenissen aannemen, waar in het algemeen de definitie dat nieuwe ideeën die leiden tot een oplossing van een probleem centraal staat (Van den Brink, & Faaij, 2019). Innovatie omvat naast een technologische component ook een sociale component. Het sociaal maken van innovaties om een vooruitgang op gang te brengen in de richting van iets beters, een meer duurzame/democratische/effectieve samenleving. Dit wordt volgens Brandsen et al. (2016) gezien als sociale innovatie. De aard van de innovatie speelt hier geen rol. Innovatie kan plaatsvinden in een bestuurlijk, economisch, juridisch, energetisch en technisch milieu.

Vernieuwende praktijken en samenwerkingsverbanden die vandaag de dag in veel steden te vinden zijn worden evenals aangeduid als sociale innovatie (Brandsen et al., 2016; Nicholls, Caulier-Grice, & Gabriel, 2015). De samenleving bevat drie dominante coördinatiemechanismen: de overheid, de markt en de maatschappij. Waar deze coördinatiemechanismen elkaar overlappen, daar vindt sociale innovatie plaats (zie figuur 4)(Karré, 2017). Voorbeelden van sociale innovatie zijn burgerinitiatieven, sociale ondernemingen of living labs. Dit zijn samenwerkingsverbanden waar

Figuur 4 Het spelveld van sociale innovatie (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017).

verschillende groepen werken aan de aanpak van een sociaal vraagstuk (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017).

Sociale innovatie en zijn implicaties klinkt misschien als een nieuw begrip, maar Nederland heeft een traditie waar sociale innovatie in het verleden al veelvuldig is toegepast. Ondernemers die eind negentiende eeuw de eerste waterleidingnetten in steden lieten aanleggen of de spoorwegen met elkaar lieten verbinden; religieuze, onderwijs en medische instanties ondersteunden de zwakkeren in de stad; de periode na de Tweede Wereldoorlog werd getekend door burgerinitiatieven en sociale verantwoordelijke ondernemers die 'hun' Nederland weer wilden opbouwen (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017).

Er kan worden gezegd dat sociale innovatie bestaat uit het sociaal maken van innovatie én een vernieuwend samenwerkingsverband is tussen de overheid, markt en de maatschappij. Doordat niet één innovatie en één coördinatiemechanisme de oplossing voor de energietransitie kan zijn, leent het concept sociale innovatie zich perfect voor het proces van de energietransitie. In de literatuur zijn echter alleen brede omschrijvingen gegeven van het begrip sociale innovatie die niet zozeer toepasbaar zijn in de praktijk.

Het sociaal maken van innovatie

Zodra een innovatie alleen technologisch en niet sociaal wordt beschouwd, zijn er groeperingen die niets zullen meekrijgen van een innovatie en zal impact niet als gewenst zijn. Om een voorbeeld te geven: het elektrisch rijden is een duurzamere oplossing dan het rijden op fossiele brandstoffen. Echter, elektrische auto's zijn over het algemeen duurder dan auto's die rijden op fossiele brandstoffen. Als een overheid niets doet aan dit prijsverschil, zullen alleen de mensen met veel kapitaal het vermogen hebben om duurzamer auto te rijden. Overheden die de innovatie van het elektrisch rijden sociaal maken, zullen bijvoorbeeld subsidieregelingen introduceren om ervoor te zorgen dat iedereen dezelfde kansen heeft om duurzaam gedrag te vertonen door elektrisch te gaan rijden. Deze vermaatschappelijking van innovatie wordt volgens Brandsen et al. (2016) gezien als een vooruitgang naar een meer duurzame/democratische/effectieve samenleving. Binnen het energiedomein houdt dit in dat er niet alleen een nieuwe technologische oplossing is gevonden om goedkoper of duurzamer energie te produceren, maar ook om deze innovatie zo beschikbaar te maken dat iedereen die wil, in staat is om er gebruik van te maken. (Van den Brink, & Faaij, 2019).

Sociale innovatie als nieuw samenwerkingsverband

Karré (2017) heeft gesteld dat sociale innovatie plaatsvindt in het midden van de drie coördinatiemechanismen (figuur 2). Wanneer burgers problemen in hun gemeenschap opmerken en besluiten hier iets aan te doen, kan dit uitgroeien tot een breed initiatief met diverse partijen van onder andere burgers, ondernemers, wetenschappers en overheden (AWT, 2014). Het klinkt logisch om initiatieven van onderop te gebruiken om problemen op te lossen en oplossingen te vinden. Echter, het proces van de centraalstelling vanaf onderop staat in de praktijk ver weg van de gebruikelijke werkwijze van gemeenten, bouw- en vastgoedpartijen en andere instituties (Huntjes, 2019). Wanneer initiatieven van onderop plaatsvinden, kan er worden gezegd dat er sociale innovatie plaatsvindt. Huntjes (2019) benoemde al dat deze decentralisering niet de gebruikelijke manier van werken is, wat betekent dat wanneer deze initiatieven wel plaatsvinden, er een nieuwe vorm van bestuur wordt gehanteerd waarin de drie coördinatiemechanismen bij elkaar komen. Er kan dus gesproken worden van sociale innovatie wanneer de overheid ruimte biedt voor de maatschappij om zelf problemen op te lossen in samenwerking met bedrijven, kennisinstellingen en andere instanties.

De ondernemingen die plaatsvinden onder een innovatief samenwerkingsverband en vallen onder sociale innovatie kunnen aangeduid worden als sociale ondernemingen (Karré, 2017). Sociale

ondernemingen die onder sociale innovatie vallen onderscheiden zich van ‘normale’ ondernemingen, doordat er niet alleen wordt gekeken naar een maximalisatie van economische waarden, maar ook een maximalisatie van maatschappelijk impact willen realiseren. Voorbeelden waarbij er meer aandacht wordt besteed aan de maximalisering van collectieve waarden in plaats van profijtmaximalisatie zijn proeftuinen en fieldlabs (Karré, 2017).

Sociale innovatie als hulpmiddel voor een inclusieve energietransitie

Sociale innovatie kan dus worden ingedeeld in twee dimensies: Het proces waarbij innovatie sociaal en toegankelijk wordt gemaakt én het vernieuwende samenwerkingsverband tussen overheden, bedrijven en de maatschappij. Om een energietransitie te realiseren die zo inclusief mogelijk is, passen provincies het concept sociale innovatie toe om dit proces te bewerkstelligen. Zo gebruikt de provincie Noord-Brabant de term sociale innovatie *‘als iets dat nodig is om zo veel mogelijk inwoners uit Brabant, in werk en privé, te betrekken bij de energietransitie. Daarnaast wil het team zo veel mogelijk Brabanders enthousiasmeren om deel te nemen aan de collectieve energieprojecten.’* (Provincie Noord-Brabant, 2021). Een gelijksoortige definitie wordt door de provincie Utrecht gegeven. Naast de technische uitdaging die de energietransitie vormt, is het ook een economische en sociaal maatschappelijke uitdaging en is het noodzakelijk dat er een mogelijkheid is voor iedereen om mee te doen (Provincie Utrecht, 2021). Echter, deze definitie wordt hier niet omschreven als sociale innovatie, maar als de inclusieve energietransitie. Sociale innovatie en een inclusieve energietransitie zijn dus twee begrippen die door provincies voor een en hetzelfde doel gebruikt worden: ervoor zorgen dat iedereen de mogelijkheid heeft om gebruik te maken van innovaties die plaatsvinden binnen een energietransitie, waarin de samenwerking tussen de overheid, bedrijven en de maatschappij centraal staat (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017).

Met deze kennis kan er een operationalisatieschema worden opgesteld van het element sociale innovatie. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de aanwezigheid van een samenwerkingsverband tussen de overheid, markt en maatschappij en tussen de aanwezigheid van een programmagroep waarin innovaties sociaal worden gemaakt.

Operationalisatie schema sociale innovatie		
Element	Dimensie	Indicator
Sociale innovatie	Samenwerking tussen overheid, markt en maatschappij	Welke samenwerkingsverbanden zijn er opgesteld?
		Met welke bedrijven/instellingen werkt de provincie samen rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?
	Aanwezigheid programmagroep sociale innovatie/inclusieve energietransitie	Is er een programmagroep binnen de provincie waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie?

Figuur 5 Operationalisatie schema sociale innovatie

2.2 Governance

Top-down modellen om complexe vraagstukken in het 'groene domein' aan te pakken lijken niet altijd meer het meest passende en effectieve model te zijn. Overheden zijn immers niet bij machte om de complexe netwerken van bovenaf in de door hun gewenste richting te sturen (Verweij, & Teisman, 2012). Door de toegenomen daadkracht van maatschappelijke partijen, bedrijven en burgers is er de noodzaak om tot een vermaatschappelijking van het beleid te komen (Arnouts, Kamphorst, Arts, & Van Tatenhove, 2012). Dit houdt in dat de overheid de samenleving in toenemende mate wil betrekken bij het creëren van beleid. Deze vorm van vermaatschappelijking van beleid wordt als een bottom-up aanpak gezien. Deze nieuwe vorm van 'horizontale sturing' duidt de aanwezigheid van wederzijdse afhankelijkheid tussen alle betrokken actoren (Verweij, & Teisman, 2012). De verschuiving van een top-down naar een bottom-up aanpak wordt de shift van government naar governance genoemd. Hierin verwijst governance naar een verschuiving in de aard en locatie van politieke en bestuurlijke processen met nieuwe interacties tussen de overheid, de samenleving en de markt (Arnouts et al., 2012).

Hoewel de focus van deze thesis op de provinciale werkwijze ligt, zijn het toch vaak de gemeenten die de uitvoering van beleid op zich nemen. Gemeenten zijn namelijk de instanties die het dichtst bij het probleem zitten, waardoor het logisch is dat gemeenten proberen de mensen te stimuleren om energiemaatregelen te nemen. Deze welwillende gemeenten lopen echter tegen een aantal problemen aan. Door de liberalisering en schaalvergroting van de energiemarkt hebben deze gemeenten een 'uitgeholde' positie gekregen. Zo hebben deze overheden weinig (toereikende) instrumenten om de energietransitie versneld en inclusief te laten verlopen. Er is een acute behoefte aan partners om de gewenste doelstellingen in praktijk te brengen (Hoppe, van Bueren, & Sanders, 2016). Deze overheden hebben een gebrek aan tijd, geld en de middelen om veer- en draagkracht te vergroten onder de bevolking (Wagemans, Scholl, & Vasseur, 2019).

Het effect van gedrag

Met de opkomst van de environmental governance wordt anno 2021 steeds meer aandacht besteed aan de gedragscomponent binnen governance. De transitie naar een duurzame samenleving is een zoektocht naar een nieuw sociaal contract. In dit contract staan niet langer individualisme en de vrije markt centraal, maar de mens in relatie tot zijn omgeving. Dit wordt ook wel een transitie van ego-bewustzijn naar eco-bewustzijn genoemd (Scharmer, & Kaeufer, 2013; Huntjens, 2019). Een kritisch, progressieve en bewust wordende burger die iets wil bijdragen aan een duurzame samenleving merkt op dat het huidige sociale contract misschien niet past bij de vraagstukken van vandaag. Met de huidige energietransitie en de veranderende discoursen wordt er door mensen meer naar hun geweten gehandeld, wat steeds meer in lijn is met de beoogde doelen van de overheid op het gebied van de klimaatdoelen. Het veranderende gedrag dat in lijn is met de doelen van de overheid kan hierdoor bijdragen aan het laten slagen van bepaalde governance processen. Het gevoerde beleid zal meer veer- en draagkracht hebben omdat steeds meer mensen het er mee eens zijn dat er zo snel mogelijk een energietransitie moet plaatsvinden (Wagemans, Scholl, & Vasseur, 2019).

Tegenover het feit dat er meer veer- en draagkracht wordt verkregen door het gevoerde beleid, staat dat een deel van de bevolking niet de juiste kennis beschikt over de energietransitie. Uit eerder onderzoek is vastgesteld dat mensen niet actief mee kunnen doen met de energietransitie, omdat ze een gebrek aan kennis hebben (Parker, 2020). Bij deze stelling geeft Parker (2020) een voorbeeld. In de energietransitie komt het vaak voor dat er transnationale bedrijven met technologische kennis willen investeren in gemeenschappen. Vanwege de moeilijke, technologische en kennisintensieve maatregelen wat betreft duurzaamheid, wordt deze investering gezien als een exogene interventie in een gemeenschap. Er wordt dus wel gewerkt aan de energietransitie in een gemeenschap, alleen door

een gebrek aan kennis doen de burgers niet mee aan het proces. Deze vorm van top-down oplossingen worden niet gesteund vanuit bottom-up, waardoor niet iedereen die wel wilt, mee kan doen aan de energietransitie.

De rol van economie binnen governance

Gemeenten kampen al jaren met een slechte economische situatie, waardoor de prioriteit van duurzaamheid en de energietransitie minder hoog ligt. Er is bij gemeenten wel geld aanwezig voor een haalbaarheidsstudie naar duurzaamheid, maar voor de uitvoering van beleid is vervolgens geen geld meer beschikbaar. Een reden hiervan is dat haalbaarheidsstudies vaak gesubsidieerd worden van bovenaf en de uitvoering te duur is voor gemeenten (Koeman et al., 2007). Gemeenten waarbij geen geld aanwezig is om energiemaatregelen te ondersteunen, zullen problemen hebben met de vordering van de energietransitie. Doordat gemeenten vaak de dichtsbijzijnde en uitvoerende overheid zijn zal een gebrek aan geld hierdoor leiden tot een vertraging van de energietransitie (Hoppe, van Bueren, & Sanders, 2016).

Hierbij komt nog kijken dat er niet volledig rationeel wordt omgegaan met de implicaties van de energietransitie. Effecten energiemaatregelen zijn dikwijls pas zichtbaar op de lange termijn, waardoor het politiek minder interessant is dan maatregelen die op korte termijn duidelijk worden (Koeman et al., 2007). Huntjes (2019) voegt hieraan toe dat het overwinnen van het kortetermijndenken overwonnen moet worden, evenals de eenzijdige focus op economische groei. Persoonsgebonden kernmerken en afwegingen zijn hierin belangrijk, aangezien ze vaak niet technisch en rationeel van aard zijn (Breukers et al., 2020).

De rol van rechtskundigheid binnen governance

De uitvoerende overheden in de energietransitie lopen tegen het probleem aan dat er geen kader aanwezig is waarbinnen zij zich kunnen bewegen. Het ontbreken van regelgeving komt onder andere doordat een landelijk opgelegde regelgeving in de vorm van een strakke normering de lokale belangen in de weg kan zitten (Koeman et al., 2007). De behoefte van een opgesteld kader door het Rijk komt voort uit het streefbeeld en behoefte van gemeenten. Niet elke gemeente heeft namelijk dezelfde wensen en doelen binnen de energietransitie.

Naast het ontbreken van gepaste regelgeving is er ook een andere juridische hobbel waar overheden moeite mee hebben. Het ontbreken van juridische infrastructuur zorgt ook voor de vertraging van de energietransitie. Doordat er geen juridische infrastructuur is waarop voortgeborduurd kan worden, is er geen duidelijk startpunt voor overheden (Bouw et al., 2021). Door een gebrek aan instrumenten is het voor gemeenten niet altijd mogelijk om duurzaamheid af te dwingen (Koeman et al., 2007).

Stakeholders

Door een gebrek aan kennis en geld bij gemeenten zijn deze genoodzaakt om samen te werken met andere partijen om toch de energietransitie te faciliteren. De acute behoefte aan partners om gewenste doelstellingen in praktijk te brengen is dus een vraag naar stakeholders waarmee samen wordt gewerkt om de energietransitie te realiseren (Hoppe, van Bueren, & Sanders, 2016). De uitdagingen die vanuit de energietransitie worden blootgelegd kunnen deels worden aangepakt door een samenwerking. Verschillende stakeholders zorgen gezamenlijk voor oplossingen die leiden tot minder energiegebruik, efficiënter energiegebruik en de productie van hernieuwbare energie (Van Noordt, 2017).

Koeman et al. (2007) stelt dat er behoefte is aan een centraal loket of platform waar informatie vandaan wordt gehaald omtrent duurzaamheid. Daarnaast wordt er in het rapport van Koeman et al.

(2007) gesteld dat er behoefte is aan een punt waar medewerkers getraind kunnen worden in kennis over duurzaamheid. Hij beargumenteert deze standpunten met de reden dat het zeer belangrijk is dat de voordelen van duurzaamheid voor de betreffende partijen duidelijk zijn. Door de hoge initiële kosten is het moeilijk om partijen buiten de gemeenten te overtuigen om mee te doen aan het proces van de energietransitie.

Verder stelt Koeman et al. (2007) dat er behoefte is aan samenwerking tussen verschillende overheden. De overheden zijn gemotiveerd om van elkaars energiebeleid te leren. Echter, de overheden moeten bij verschillende gemeenten aan verschillende items uitvoering geven. Doordat er geen eenduidige werkwijze aanwezig is ontbreekt de motivatie om van elkaar te leren. Dit benadrukt wederom het belang van een energieloket waarin partijen kennis van elkaar op kunnen doen en vragen omtrent de energietransitie kunnen stellen.

Met de verkregen kennis uit de literatuurstudie kan er een operationalisatieschema worden opgesteld. Het element governance is onderverdeeld in vier dimensies: stakeholders, juridisch, economisch en gedrag.

Operationalisatieschema governance		
Element	Dimensie	Indicator
Governance	Stakeholders	Welke interne en externe stakeholders worden betrokken bij het proces van de energietransitie?
		Hoe wordt er kennis verkregen en gedeeld met stakeholders?
	Juridisch	Wat zijn volgens u de grootste obstakels op juridisch vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?
	Economisch	Wat zijn volgens u de grootste obstakels op economisch vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?
	Gedrag	Wat zijn volgens u de grootste obstakels wat betreft het gedrag van mensen voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

Figuur 6 Operationalisatie schema governance

2.3 Inclusiviteit in de energietransitie

Haalbaarheid en betaalbaarheid

In hoofdstuk 2.1.4 is vastgesteld dat de vorming van een inclusieve energietransitie sterk overeenkomt met het begrip sociale innovatie, waarvan het doel is: ervoor zorgen dat iedereen de mogelijkheid heeft om gebruik te maken van innovaties die plaatsvinden binnen een energietransitie, waarin de samenwerking tussen de overheid, bedrijven en de maatschappij centraal staat (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017). Het eerste gedeelte van dit doel gaat in op de kansen die mensen hebben bij het meedoen in de energietransitie.

Leyenaar (2009) stelt dat inclusiviteit wordt bereikt als groepen die als minderheden worden beschouwd de kans hebben om te kunnen participeren in de energietransitie. Groepen die als minderheden worden beschouwd zullen in deze thesis de groepen zijn die lijden aan energie-armoede. De definitie die in deze thesis wordt gebruikt voor energie armoede is: *'Energiearmoede verwijst naar een toestand waarbij een persoon of huishouden bijzondere moeilijkheden ondervindt in zijn/haar woning om zich te voorzien van de energie die nodig is om zijn/haar elementaire noden te bevredigen'* (Huybrechs et al., 2011, p.5). Binnen deze definitie van energiearmoede wordt een tweedelige onderscheid gemaakt. Ten eerste, iemand die 'te veel' energie gebruikt ten aanzien van de dagelijkse energiebehoefte. Dit zijn huishoudens waarbij het huis in een energetisch slechte staat verkeerd. De staat van de woning is namelijk van cruciaal belang als het gaat om energiegebruik. Isolatie van het dak, de ramen en de muren, de grootte en het bouwjaar van de woning zijn onderdelen die de kwaliteit van een energetisch kwalitatieve woning bepalen (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011). Deze indicatoren zeggen iets over de haalbaarheid van woningen om energieneutraal te worden.

Ten tweede, iemand die in verhouding tot zijn budget 'te veel' energie gebruikt, schulden maakt en daardoor in financiële moeilijkheden komt (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011). Als er wordt gekeken naar de betaalbaarheid van de energietransitie, dan wordt er een grens gehanteerd van de energierekening van 10% van het besteedbaar inkomen. Deze grens wordt gezien als gangbaar en een internationaal geaccepteerde norm (Boardman, 1991). De groep die te maken heeft met energiearmoede heeft dus een energierekening van op of boven de grens van 10% van het besteedbaar inkomen. Groepen die de energiefacturen niet meer kunnen betalen belanden vaak in een vicieuze cirkel (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011).

Als laatste is er de groep die moeite heeft met de combinatie van haalbaarheid en de betaalbaarheid van de energietransitie. Deze groep heeft een te hoge energiequote en een te laag besteedbaar inkomen om op een 'normale' manier de energiefacturen te betalen (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011).

Hoewel alle negatieve effecten van energie-armoede duidelijk zijn en energie een basisbehoefte is geworden om menswaardig te kunnen leven en te kunnen participeren in de samenleving, is de toegang tot energie niet gegarandeerd. Mensen hebben geen 'recht op energie' (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011). Omdat het wettelijk niet is vastgelegd, is het van belang dat de groep die lijdt aan energie-armoede niet vergeten wordt. Wanneer er wordt gepoogd om deze mensen te betrekken bij de energietransitie en gebruik te laten maken van de innovaties, kan er worden gesproken van een inclusief proces. Om deze mensen te betrekken bij de energietransitie zouden er bijvoorbeeld fondsen kunnen worden opgesteld of subsidieregelingen worden getroffen, om het financieel aantrekkelijk te maken om deel te nemen aan de energietransitie.

Participatie

Wederom wordt het centrale doel van sociale innovatie in deze thesis erbij gepakt: ervoor zorgen dat iedereen de mogelijkheid heeft om gebruik te maken van innovaties die plaatsvinden binnen een energietransitie, waarin de samenwerking tussen de overheid, bedrijven en de maatschappij centraal staat (Karré, Rahimy, Ter Avest & Walraven, 2017). Nu wordt er gefocust op het tweede gedeelte van dit doel, wat de samenwerking tussen de overheid, bedrijven en de maatschappij omvat. De Jong (2015) stelt dat het rekening houden met en insluiten van alle burgers in politieke besluitvormingsprocessen inclusiviteit is. De mate van participatie van burgers bij de vorming van beleid in de energietransitie kan een indicator zijn van een inclusief proces.

Wanneer er geen rekening wordt gehouden met de samenleving en deze het gevoel krijgt dat ze niet gehoord wordt, kan er een situatie ontstaan waar afkeer en mistrouwen tegenover overheden wordt gecreëerd. Het betrekken van de samenleving zorgt voor transparantie en vergroot de mate van acceptatie van een proces (Sun, Zhu, & Chan, 2016). Versluis en Stomp (2019) voegen hieraan toe dat het gevoel van burgers die zich gehoord voelen belangrijk is en de inclusiviteit in een proces vergroot. Hoe meer kansen burgers hebben om te participeren in besluitvormingsprocessen omtrent de energietransitie, hoe groter de inclusiviteit van de energietransitie zal zijn.

Als laatste is er een operationalisatie schema opgesteld voor het element inclusiviteit. Inclusiviteit is opgedeeld in de dimensies haalbaarheid, betaalbaarheid en participatie.

Operationalisatie schema inclusiviteit		
Element	Dimensie	Indicator
Inclusiviteit	Haalbaarheid	Welke subsidieregelingen zijn er opgesteld binnen de energietransitie?
		Hoeveel woningen zijn er dermate energetisch zwak dat er aan energie-armoede wordt geleden?
	Betaalbaarheid	Welke subsidieregelingen zijn er opgesteld?
		Hoeveel huishoudens hebben een dermate laag inkomen dat er aan energie-armoede wordt geleden?
	Participatie	Op welke manier kunnen burgers participeren in de provincie in de energietransitie?

Figuur 7 Operationalisatie schema inclusiviteit

Methodologie

3. Methode

Onderzoeksplan

Onderzoeksmateriaal

Data analyse

3

3. Methodologie

In het hoofdstuk methodologie wordt in paragraaf 1 besproken welke onderzoeksmethode is gebruikt en waarom deze is gebruikt. Paragraaf 2 gaat over hoe deze onderzoeksmethode is toegepast. Paragraaf 3 geeft een beschrijving van hoe de data is geanalyseerd.

3.1 Onderzoeksstrategie

Na een uiteenzetting van de theorie over sociale innovatie, inclusiviteit en governance moet er een brug worden gemaakt naar empirie in het onderzoek. Volgens Verschuren en Doorewaard (2007, p. 159) moet er een onderzoekstrategie, *'waarin er een geheel van met elkaar samenhangende beslissingen over de wijze waarop het onderzoek wordt uitgevoerd'*, worden opgesteld. De onderzoeksstrategie is de strategie waarop het onderzoek de hoofdvraag zal beantwoorden:

Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?

Volgens Verschuren en Doorewaard (2007, p.147-148) is de keuze voor een onderzoeksstrategie een kernbeslissing die gemaakt moet worden. De gekozen strategie moet echter wel geschikt zijn om de onderzoeksvragen te beantwoorden en de doelstelling te bereiken (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008, p.125). De hoofdvraag bestaat uit drie elementen: governance, inclusiviteit en sociale innovatie. Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn er daarom drie deelvragen opgesteld, waarvan elke deelvraag is onderverdeeld in één element van de hoofdvraag:

- ***Welke betekenis wordt er door de provincies gegeven aan het begrip sociale innovatie binnen de energiekaders?***
- ***Hoe wordt er vorm gegeven aan governance in de energietransitie door provincies?***
- ***Hoe wordt er door de provincies nadruk gelegd op inclusiviteit binnen de energietransitie door middel van sociale innovatie?***

Om een keuze te maken voor een kwalitatieve of een kwantitatieve onderzoek wordt de doelstelling er nog eens bijgehaald: De doelstelling van dit onderzoek is om in kaart te brengen hoe provincies sociale innovatie organiseren om een inclusieve energietransitie te realiseren. Omdat de doelstelling niet te behalen valt wanneer er gebruikt wordt gemaakt van kwantitatieve methode, zal er een kwalitatieve onderzoeksmethode worden gebruikt. Welke kwalitatieve onderzoeksmethode gebruikt zal worden is verschillend per deelvraag.

Deelvraag 1 luidt: ***Welke betekenis wordt er door de provincies gegeven aan het begrip sociale innovatie binnen de energiekaders?*** Voor de behandeling van deze deelvraag zal er gebruik worden gemaakt van mixed methods. Allereerst wordt er een exploratief onderzoek gedaan door middel van webenquêtes. Webenquêtes lenen zich perfect voor dit exploratieve onderzoek omdat de webenquêtes een overzichtelijk beeld geven van de beantwoording van één vraag. Emans (2002, p.29) stelt dat enquêtes voor- en nadelen hebben, maar om een beschrijving te maken van een fenomeen dat speelt bij meerdere provincies, is een enquête een geschikte onderzoeksmethode door de gestructureerde vragenlijst.

Na de uitvoering van de enquête is er duidelijk welke provincies meer of minder aandacht besteden aan sociale innovatie. Door de korte antwoorden die verkregen zullen worden bij de enquêtes, zal een programmamanager niet het volledige programma van sociale innovatie beknopt kunnen samenvatten. Doordat de enquête hierdoor representativiteit mist, schikt een case study om meer diepgang te verkrijgen over het onderwerp. Volgens Groenland (2001) is er sprake van een representatief kwalitatief onderzoek wanneer alle resultaten zodanig zijn opgesteld als alle relevante

variaties in meningen, opvattingen en motivaties de mogelijkheid krijgen om zich te manifesteren. Als dat wordt vertaald naar deze thesis, dan zal er bij de case study een diepgaander beeld worden verkregen van sociale innovatie bij een provincie (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008, p.570). Er zal dus eerste door middel van een webenquête een inventarisatie worden gemaakt, waarna een case study hierop volgend gebruikt zal worden om een representatief beeld te geven van het concept sociale innovatie.

Voor de beantwoording van deelvraag 2, ***Hoe wordt er vorm gegeven aan governance in de energietransitie door provincies?***, wordt er een overzicht opgesteld van de provinciale werkwijze. Door het gestructureerde van een enquête kan er een duidelijk overzicht worden opgesteld in welk opzicht provincies van elkaar verschillen of hetzelfde zijn.

Deelvraag 3 luidde: ***Hoe wordt er door de provincies nadruk gelegd op inclusiviteit binnen de energietransitie door middel van sociale innovatie?*** Uit de literatuurstudie is gebleken dat inclusiviteit kan worden opgedeeld in drie dimensies: Haalbaarheid, betaalbaarheid en participatie (figuur 7). Doordat de dimensies haalbaarheid en betaalbaarheid veel overeenkomst hebben met andere afdelingen binnen de provincie, is er de verwachting dat de respondent van de enquête niet over de juiste kennis beschikt om hier antwoord op te geven. De dimensie participatie valt wel te beantwoorden middels een enquête, waardoor de beantwoording van deelvraag 3 zal berusten op mixed methods. Doordat er wordt gekeken welke invloed governance uitoefent op inclusiviteit binnen het werkveld van sociale innovatie, is er meer behoefte aan een holistische kijk met meer diepgang dan een enquête. Een case study is hiervoor geschikt (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2008, p.570).

Doordat er gebruik wordt gemaakt van mixed methods en vanuit verschillende richtingen naar een concept wordt gekeken, kan er worden gezegd dat er sprake is van triangulatie. Triangulatie zal het onderzoek goed doen, aangezien de geldigheid van de onderzoeksresultaten worden verhoogd bij een triangulatie (Verhoeven, 2011, p. 31).

3.2 Onderzoeksmateriaal

Voor de verzameling van de empirie is er een enquête (bijlage 1) opgesteld naar aanleiding van het operationalisatieschema (Figuur 5, 6 & 7) uit het theoretisch kader. De enquêtes zullen worden beantwoord door provinciale programmamanagers van sociale innovatie. Deze programmamanagers zijn gevonden via het mediaplatform LinkedIn en op aanraden van gevonden programmamanagers. Een uitzondering hierop zijn de programmamanagers van de provincies Noord-Holland en Flevoland. Hiermee is het contact mislukt, waardoor deze provincies niet worden meegenomen in deze thesis.

Deelvraag 1 zal deels beantwoord worden door resultaten uit de enquête, maar voor een groot deel uit de case study. Uit het operationalisatieschema (figuur 5) is de indicator 'Is er een programmagroep binnen de provincie waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie?' opgenomen. Na beantwoording van deze vraag kan er een lijst worden gemaakt van provincies waarbij een aparte programmagroep aanwezig is voor sociale innovatie of een inclusieve energietransitie. De diepgang van de case study zal aan de hand van een deskresearch worden uitgevoerd. In een deskresearch zijn administratieve gegevens en documenten de voornaamste bron van gegevens, wat voor dit onderzoek inhoudt dat er een analyse wordt gemaakt van openbare beleidsdocumenten, provinciale websites met informatie over het programma sociale innovatie (Saunders & Lewis, 2019).

In deelvraag 2 zit het element governance wat is onderverdeeld in vier dimensies (figuur 6). Alle vier de dimensies komen terug in de vragenlijst waardoor, in tegenstelling tot deelvraag 1 en 3, er geen case study nodig zal zijn. Er is minder de behoefte om een antwoord te hebben met diepgang, aangezien deze deelvraag een uitvoering van een breedte onderzoek naar de provinciale werkwijze is.

Deelvraag 3 zal voortborduren op geselecteerde provincies bij deelvraag 1. Uit het operationalisatieschema (figuur 7) is gebleken dat inclusiviteit in 3 dimensies wordt onderverdeeld. De dimensie participatie wordt gedekt door de enquête, maar de dimensies haal- en betaalbaarheid niet. Aangezien de deelvraag gaat over hoe er nadruk wordt gelegd op inclusiviteit binnen sociale innovatie, zal er alleen een analyse worden gemaakt van de haal- en betaalbaarheid binnen provincies die zich actief bezighouden met sociale innovatie. Evenals bij de case study van deelvraag 1, zal er gebruik worden gemaakt van een deskresearch. Relevante documenten en administratieve gegevens van provinciale websites binnen het domein sociale innovatie zullen worden gebruikt om een beeld te schetsen hoe provincies nadruk leggen op inclusiviteit binnen het programma sociale innovatie.

3.3 Data analyse

De vraag naar hoe de data is geanalyseerd bij deelvraag 1 is vooral relevant bij de uitvoering van de case study. Bij de case study wordt gebruikt gemaakt van een desk research waarbij provinciale websites en documenten worden doorgenomen. Deze documenten en websites worden uitgekozen op de onderwerpen sociale innovatie en inclusieve energietransitie. Er wordt getracht om een beeld te schetsen van de rol die sociale innovatie speelt bij provincies.

Deelvraag 2 wordt volledig gedekt door de enquête. Er wordt per vraag van de enquête een groep opgesteld van provincies die eenzelfde werkwijze hanteren. Deze categorisatie zorgt voor een duidelijk overzicht van welke provincies overeen komen. Provincies die eruit springen omdat ze voor of achter lopen in het proces van een inclusieve energietransitie zullen nader worden besproken.

Als laatste zal deelvraag 3 worden opgedeeld in een data analyse van de enquête en de case study. In de vragenlijst gaat er één vraag over de dimensie participatie. Deze zal op dezelfde manier worden geanalyseerd als het proces bij deelvraag 2. Voor de dimensies haalbaarheid en betaalbaarheid zal er voor de case study middels een desk research relevante beleidsdocumenten, adviesrapporten en provinciale website worden geanalyseerd. De gekozen provincies voor de case study zullen per provincie worden besproken in plaats van per onderwerp, omdat zo een holistisch beeld van inclusiviteit kan worden gegeven.

Resultaten

4. Resultaten

Noord-Brabant

Gelderland

Limburg

Zeeland

Drenthe

Utrecht

Groningen

Friesland

Overijssel

Zuid-Holland

4

4. Resultaten

In het hoofdstuk van resultaten wordt er per vraag besproken welke relevant dimensies er worden aangesproken. Per vraag zullen groepjes van provincies worden gemaakt die eenzelfde werkwijze hanteren. Provincies die een afwijkende werkwijze hebben en als relevant worden beschouwd zullen nader worden toegelicht.

4.1 Vraag 1

Is er een programmagroep binnen uw provincies waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie?

Vraag 1 van de enquête spreekt de dimensie 'Aanwezigheid programmagroep sociale innovatie/inclusieve energietransitie aan'. Uit de resultaten bij vraag 1 zijn er drie verschillende groepen te onderscheiden. De provincies Utrecht, Noord-Brabant, Zuid-Holland hebben een aparte groep waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie. Deze provincies hebben een concrete groep/aanpak met een duidelijk plan om de energietransitie zo inclusief mogelijk te maken.

De provincies Limburg, Gelderland, Overijssel en Groningen hebben geen programmagroep sociale innovatie, maar in deze provincies wordt er wel aandacht besteed om een inclusieve energietransitie te realiseren. Om als voorbeeld te nemen, binnen de provincie Gelderland wordt sociale innovatie gezien als een integraal onderdeel van de energietransitie. Ook geeft de provincie Groningen aan dat er op verschillende manieren wordt gewerkt aan de realisatie van een inclusieve energietransitie. Wat deze groep onderscheidt van de eerste groep, is dat er geen concreet programma voor sociale innovatie aanwezig is, maar het wel integraal wordt meegenomen in de energietransitie.

Als laatste groep zijn de provincies Drenthe, Friesland, Zeeland. Deze provincies hebben geen groep waarbij alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie. Verder is er ook niet uit de beantwoording van de enquête gebleken dat deze provincies sociale innovatie zien als een integraal onderdeel van de energietransitie. Drenthe geeft aan dat hier momenteel wel aan gewerkt wordt. Wat deze laatste groep provincies onderscheidt van de tweede groep, is dat hier ook weinig aandacht wordt besteed aan de creatie van een inclusieve energietransitie, naast het ontbreken van een programma/aanpak.

4.2 Vraag 2

Met welke externe bedrijven/instellingen werkt de provincie samen rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?

Vraag 2 is een indicator voor de dimensie stakeholders van het element governance en van de dimensie samenwerking tussen markt, overheid en maatschappij van het element sociale innovatie. Wat opvalt bij de beantwoording van deze vraag, is dat elke provincie met gelijksoortige bedrijven, instanties en overheden samenwerkt. Er valt hier op te merken dat in theorie elke provincie aan sociale innovatie doet, aangezien er overal een samenwerking tussen de overheid, de markt en de maatschappij plaatsvindt.

4.3 Vraag 3

Welke interne afdelingen binnen de provincie worden betrokken rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?

Vraag 3 is een indicator voor de dimensie stakeholders van het element governance. In vergelijking tot vraag 2 valt er wederom te herkennen dat elke provincie met ongeveer dezelfde afdelingen werkt. De

afdelingen wonen, economie, circulaire economie en ruimte komen het meest voor. Sommige provincies geven aan dat er met andere interne afdelingen wordt samengewerkt, maar over het algemeen worden er met dezelfde afdelingen samengewerkt.

4.4 Vraag 4

Hoe wordt er kennis verkregen en gedeeld met stakeholders?

Vraag 4 is de laatste indicator voor de dimensie stakeholders. Wat opvalt is dat provincies aangeven dat dit jaar de jaarlijkse fysieke platforms online worden gehouden. Naar aanleiding van de Covid-19 pandemie hebben provincies fysieke contactmomenten geprobeerd terug te dringen en het thuiswerken gestimuleerd. Elke provincie gaat op zijn eigen manier creatief om met de kennisoverdracht aan andere partijen. Wat veel terugkomt is dat er events worden georganiseerd om kennis te delen. Zo heeft de provincie Noord-Brabant het energiefestival Brabant, de provincie Drenthe organiseert de jaarlijkse Expeditiedag en de provincie Zeeland organiseert jaarlijkse energie-events.

Er zijn twee antwoorden die eruit springen. Een hiervan is Noord-Brabant met het kennisdelingsplatform voor Brabantse energieprofessionals: Energiewerkplaats Brabant. Als tweede springt het platform Nieuwe Energie Overijssel eruit. De aanwezigheid van een platform of loket, is volgens Koeman et al. (2007) belangrijk. De aanwezigheid van dit platform zorgt voor een centraal punt waar medewerkers getraind worden in kennis over duurzaamheid en de verschillende partijen weten wat er van elkaar verwacht kan worden.

4.5 Vraag 5

Kunt u voorbeelden geven van fondsen, subsidieregelingen of samenwerkingsverbanden die zijn opgesteld om een inclusieve energietransitie te realiseren?

Vraag 5 spreekt meerdere indicatoren en dimensies aan. Als eerste wordt er gekeken naar de dimensie samenwerking tussen markt, overheid en de maatschappij, met de indicator: welke samenwerkingsverbanden zijn er opgesteld? Omdat elke provincie gelijksoortige samenwerkingsverbanden heeft opgesteld, zullen alleen de provincies worden besproken die eruit springen. Noord-Brabant heeft verscheidene samenwerkingsverbanden opgericht om sociale innovatie mogelijk te maken, maar wat er echt uitspringt, is het samenwerkingsverband met Enpuls: Sociale innovatie. Verder heeft de provincie Gelderland het project 10 x 10 opgericht, waarbij jongeren en wijkbewoners worden opgeleid en ingezet als energieambassadeurs. Door de opleiding van jongeren en wijkbewoners wordt de maatschappij meer betrokken bij de energietransitie en kan er worden gesproken van sociale innovatie. Het project 10 x 10 is meteen een indicator voor de dimensie participatie. Doordat meer jongeren en wijkbewoners worden betrokken bij de besluitvorming van energiebeleid, zal het een transparanter en geaccepteerder proces zijn (Sun, Zhu, & Chan, 2016).

De aanwezigheid van subsidieregelingen is een indicator voor de dimensies haal- en betaalbaarheid. Er kan hier een groep worden gevormd van provincies die eenzelfde werkwijze hanteren op het gebied van leningen. De provincies Limburg, Zeeland, Gelderland en Drenthe hebben een subsidieregeling waarin er rentekorting wordt verleend. Deze regeling houdt in dat er tegen een lagere rente geld kan worden geleend om projecten binnen de energietransitie uit te voeren. Voorbeelden hiervan zijn de Energiebespaarlening in Zeeland, Stimuleringslening Toekomstbestendig Wonen in Gelderland en de Duurzaam Thuis Lening in Limburg. Verder wordt er ook aandacht besteed door sommige provincies aan minderheidsgroeperingen, zoals ouderen en mensen met een smalle beurs. Zoals eerder al is genoemd spreekt Gelderland met het project 10 x 10 de doelgroep jongeren aan. Zuid-Holland heeft meerdere subsidieregelingen voor mensen met een smalle beurs en de provincie Drenthe heeft de Energiebespaarlening toegankelijker gemaakt door deze ook beschikbaar te stellen voor 75-plussers.

4.6 Vraag 6

Wat zijn volgens u de grootste obstakels op juridisch vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

Vraag 6 is een indicator van de dimensie juridisch. De provincies Noord-Brabant, Utrecht, Zeeland en Zuid-Holland geven aan dat er een achterblijvende wet- en regelgeving is. De provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland en Groningen stellen dat het ontbreken van een juridisch instrument an sich een obstakel is. Door de absentie van een duidelijk juridisch instrument valt er geen startpunt te herkennen, waardoor overheden minder goed sturend kunnen optreden. Koeman et al. stelde al in 2007 dat overheden moeite hadden met de achterblijvende wet- en regelgeving. De provincie Noord-Brabant stelt echter wel dat in de nieuwe energiewet alle wetten worden samengevoegd en geactualiseerd, maar dat dit nog steeds onvoldoende blijft.

4.7 Vraag 7

Wat zijn volgens u de grootste obstakels op economisch/financieel vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

Vraag 7 is een indicator van de dimensie economie van het element governance. De meeste provincies geven aan dat het momenteel nog niet lukt om de verduurzamingsslag woonlastenneutraal te maken. Alle provincies kampen met dezelfde obstakels op economisch vlak. De kosten worden nog te veel verhaald worden op de burger en van deze burger wordt te veel verwacht dat er vanuit eigen initiatief energiebesparende maatregelen worden genomen. De provincie Zeeland geeft een beknopte samenvatting voor het gedeelde standpunt dat de provincies innemen: *'De snelheid van de energietransitie van de gebouwde omgeving is heel erg afhankelijk van de portemonnee van de gebouw/woningeigenaar.'* De provincies Noord-Brabant en Limburg stellen dat er simpelweg een tekort aan geld en kennis is, waarbij Limburg een metafoor gebruikt: *'Liever een verre vakantie dan een ingreep in huis'*. Door het gebrek aan geld en rationaliteit wordt de effectiviteit van beleid in de energietransitie minder en zal de energietransitie op een langzamer tempo plaatsvinden (Hoppe, van Bueren, & Sanders, 2016).

4.8 Vraag 8

Wat zijn volgens u de grootste obstakels wat betreft het gedrag van mensen voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

Vraag 8 is een indicator van de dimensie gedrag binnen het element governance. Wat het overduidelijkst naar voren is gekomen omtrent het gedrag, is de bewustwording van de energietransitie. De provincies Limburg, Zeeland, Zuid-Holland, Gelderland, Overijssel en Drenthe geven aan dat hier obstakels liggen. Er zijn verschillende belevingswerelden, er is niet maar één soort 'burger'. Mensen hebben tijd nodig om in beweging te komen en staan sceptisch tegenover verandering, vooral als het aankomt op het eigen gedrag. De provincie Drenthe stelt dat 30-40% van de bevolking het verhaal van de energietransitie niet gelooft. Parker (2020) stelde al dat exogene interventies in een gemeenschap niet bevorderlijk zijn voor de acceptatie van de energietransitie. De provincie Noord-Brabant bekijkt het vanuit een ander perspectief. Zij stelt niet dat het probleem bij de bewustwording van de burger ligt, maar dat er te weinig rekening wordt gehouden met wat er juist wel werkt. *'Een betrouwbare klantreis is voor burgers nog niet voldoende op orde.'* Noord-Brabant voegt hieraan toe dat top-down nog vaak het geluid is wat niet bevorderlijk is voor de acceptatie, wat in lijn is met wat Parker (2020) stelde, het feit dat mensen niet mee kunnen doen aan de energietransitie, omdat er een gebrek aan kennis is.

4.9 Vraag 9

Welke vormen van participatie is er mogelijk voor burgers in uw provincie?

Vraag 9 is een indicator voor de dimensie participatie van het element inclusiviteit. De Jong (2015) stelt dat inclusiviteit het rekening houden met en insluiten van alle burgers in politieke besluitvormingsprocessen is. Als er wordt gekeken naar de participatiemogelijkheden die burgers hebben, dan valt op te merken dat de provincies Friesland, Limburg, Zuid-Holland, Overijssel en Gelderland een organisatie zijn waarbij burgers de mogelijkheid hebben om te participeren in de vorm van beleid en plannen maken. Als er wordt gekeken naar de mogelijkheid om te participeren in de vorm van samenwerken met burgers, dan wordt dit mogelijk gemaakt door de provincies Limburg, Utrecht, Zuid-Holland, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Groningen. Als laatste mogelijkheid die wordt besproken voor participatie in een provincie is een adviesraad van burgers. In de provincies Groningen, Overijssel en Limburg is er een adviesraad van burgers aanwezig. Versluis en Slomp (2019) stelden dat hoe meer participatiemogelijkheden er zijn, hoe groter de inclusiviteit van de energietransitie zal zijn. Als dit wordt vertaald naar de mogelijkheden die er binnen een provincie zijn, kan er worden gezegd dat hoe meer vormen van participatie een provincie aangeeft, hoe inclusiever de provincie op het gebied de energietransitie zal zijn.

De provincies Noord-Brabant en Zeeland geven aan dat de participatiemogelijkheden voor burgers in deze provincies nog zeer beperkt zijn. Hiervoor wordt de reden gegeven dat het voornamelijk de gemeenten zijn die contact hebben met burgers. Er is hier sprake van een decentralisering. Doordat gemeenten de participatiemogelijkheden met burgers regelen in plaats van de provincie, is er een meer bottom-up aanpak aanwezig (Verweij, & Teisman, 2012). Deze vorm van horizontale sturing geeft gehoor aan de noodzaak van vermaatschappelijking van beleid (Arnouts, Kamphorst, Arts, & Van Tatenhove, 2012).

4.10 Vraag 10

Op welke manier loopt uw provincie voor op andere provincies op het gebied van de energietransitie?

De laatste vraag kan een indicator zijn voor elke dimensie. Doordat het een open en niet-gestuurde vraag is, zijn provincies vrij om te antwoorden. De antwoorden lopen hierdoor ook veel uiteen. De provincies Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland geven aan dat ze met hun programma/aanpak sociale innovatie voorop lopen op andere provincies. De provincies Gelderland, Groningen en Zeeland geven aan dat ze voorop lopen ten opzichte van andere provincies op het gebied van kennisuitwisseling. Als laatste noemen Limburg en Friesland dat deze provincies voor lopen op het gebied van financiële instrumenten.

Case study

5. Case Study

Utrecht

Noord-Brabant

Zuid-Holland

5

5. Case study

Uit de resultaten sectie is gebleken dat de provincie Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht een aparte programmagroep hebben die enkel een alleen aandacht besteden aan sociale innovatie/inclusieve energietransitie. Zoals in de methodologie is besproken, zullen deze drie provincies nader worden onderzocht door middel van een case study. Deze case study wordt uitgevoerd aan de hand van een deskresearch, waarbij relevante provinciale websites en beleidsdocumenten zullen worden geanalyseerd.

5.1 Utrecht

5.1.1 Sociale innovatie in Utrecht

Op de website Energiewerkplaats Utrecht (z.d.) stelt de provincie Utrecht dat ze de ambitie hebben om iedereen te laten participeren in de energietransitie. *‘Met de aanpak Inclusieve Energietransitie gaat de provincie collectieve verduurzamings- en duurzame opwek projecten met expertise en financiering ondersteunen om haalbaarheid en betaalbaarheid te garanderen.’* In de aanpak Inclusieve Energietransitie Provincie Utrecht stelt de provincie dat de energietransitie niet alleen over de inzet van techniek gaat, maar dat het essentieel is voor het welslagen, de manier waarop deze transitie is georganiseerd (Provincie Utrecht, 2020).

De aanpak Inclusieve Energietransitie Provincie Utrecht is additioneel ten opzichte van het beschikbare lokale en nationale instrumentarium. De provincie creëert de juiste randvoorwaarden en zet nadrukkelijk in op samenwerking. Deze samenwerking komt van pas bij kennisontwikkeling en -deling, innovatie, financiering, proposities en projecten. De samenwerking vindt plaats met gemeenten, woningbouwcoöperaties, energiecoöperaties en buurtinitiatieven. Om volledige participatie van de maatschappij te genereren biedt de provincie Utrecht een aantrekkelijk handelingsperspectief voor huishoudens waarin gemeenten, woning- en energiecoöperaties samenwerken (Provincie Utrecht, 2020).

Om de koppeling te maken met het theoretisch kader worden de twee dimensies van sociale innovatie erbij gehaald: het proces waarbij innovatie sociaal en toegankelijk wordt gemaakt én het vernieuwende samenwerkingsverband tussen overheden, bedrijven en de maatschappij. De eerste dimensie, het sociaal maken van innovatie, komt naar voren bij de aanbieder van het handelingsperspectief. Hierin zet de provincie zich in om 100% van de beoogde deelnemers te laten participeren in de energietransitie (Provincie Utrecht, 2020). De tweede dimensie, het vernieuwende samenwerkingsverband, komt naar voren wanneer de samenwerkingspartners en stakeholders worden geanalyseerd. Uit de vragenlijst is al naar voren gekomen dat Utrecht samenwerkt met overheden, bedrijven en bewonersinitiatieven (Appendix 3). Uit de aanpak Inclusieve Energietransitie Provincie Utrecht blijkt nog eens dat er sociale innovatie plaatsvindt door dit vernieuwende samenwerkingsverband. Samenwerking vindt plaats met partners als ROM regio Utrecht, Economic Board Utrecht, Stichting Energiefonds Utrecht, Natuur en Milieufederatie Utrecht, RVO en banken. Hieraan voegt de Provincie Utrecht (2020) toe dat verschillende stakeholders verschillende delen van de puzzel in handen hebben om te komen tot succesvolle oplossingen. Een inclusieve transitie is alleen haalbaar als alle betrokkenen zich maximaal inzetten. Dat vraagt om te denken over de eigen grenzen en belangen. Alleen dan kan sprake zijn van een energietransitie waarbij iedereen meedoet en waarvan iedereen profiteert.

5.1.2 Inclusiviteit in Utrecht

De provincie Utrecht wil zich onderscheiden door voorop te lopen in de energietransitie met als doel energieneutraal te zijn in 2040. De provincie Utrecht wil deze versnelling helpen realiseren op een wijze die voor alle inwoners in de provincie haalbaar en betaalbaar is, waar ook wel de naam inclusieve energietransitie aan wordt gekoppeld. Deze ambitie is onderzocht in een studie van de provincie Utrecht in samenwerking met Telos en het PON door de haalbaarheid en betaalbaarheid te onderzoeken (Agterbosch, Wentink, & Paenen, 2020).

Wat betreft de haalbaarheid heeft het onderzoek in kaart gebracht dat tussen de 19.400 en 40.100 koopwoningen de afgelopen jaren niet in staat waren om te kunnen participeren in de energietransitie, ongeacht een eventuele motivatie daarvan. Dit aantal is gebaseerd op het feit dat in deze huishoudens de financieringsruimte in technisch-financiële zin niet haalbaar is om verduurzamingsmaatregelen te bekostigen. Van al deze koopwoningen bestaat het grootste deel uit zelfstandigen, huishoudens met een uitkering, gepensioneerden en energetisch slechte woningen (Agterbosch, Wentink, & Paenen, 2020).

Als er wordt gekeken naar de betaalbaarheid van de energietransitie, dan wordt er een grens gehanteerd van de energierekening van 10% van het besteedbaar inkomen. Deze grens wordt gezien als gangbaar en een internationaal geaccepteerde norm (Boardman, 1991). Uit onderzoek van de provincie Utrecht is er gebleken dat er in de provincie 67.300 huishoudens zijn waarvoor in theorie de energietransitie te duur is. De grootste groep van deze huishoudens (38.6%) omvat de woningen die energetisch zwak zijn en het verduurzamen van de woning voor de grootste kostenpost zorgt. Woonlastenneutraliteit is randvoorwaardelijk, aangezien bij stijgende woonlasten er direct een risico wordt gelopen dat er niet genoeg overblijft voor noodzakelijke bestedingen. Bij het niet verduurzamen van de woningen zullen er gevolgen komen zoals stijgende energieprijzen. Deze stijgende energieprijzen zorgen voor onzekerheid over de bestaanszekerheid van de groep die aan energiearmoede lijdt. (Agterbosch, Wentink, & Paenen, 2020).

Met de komst van het Warmtefonds wordt het voor huishoudens die onderdeel zijn van een wijkaanpak of eigenaar zijn van een uitgepode woning binnen een renovatieproject van de woningcorporatie, financieel mogelijk om te participeren in de energietransitie (Agterbosch, Wentink, & Paenen, 2020). Er kan echter niet vanuit worden gegaan dat deze participatie ook daadwerkelijk plaatsvindt. Een gedeelte van de bevolking dat nog niet is onderworpen aan de bewustwording van de energietransitie blijft moeilijk te bereiken, zoals andere provincies ook al aangaven.

Hetzelfde geldt voor de huishoudens die in feite de financieringsruimte hebben om een woning te verduurzamen, een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau heeft bijvoorbeeld laten zien dat maar 6% staat te popelen om van het gas af te gaan. Deze 'overtuigde voorlopers' zijn hoog opgeleid, hebben geen geldzorgen en zijn zelfverzekerd over de technische opties. Het doel van de provincie Utrecht is dan ook niet om deze 'overtuigde voorlopers' nog verder in het zadel te helpen, maar om de groep 'twijfelaars' en 'achterblijvers' kansen te geven om deel te nemen aan de energietransitie. De provincie stelt dat er meer kennis is vereist om verschillende huishoudens te bereiken en te betrekken. Persoonsgebonden kernmerken en afwegingen zijn hierin belangrijk, aangezien ze vaak niet technisch van aard zijn (Breukers et al., 2020). Het gaat dan bijvoorbeeld om motieven die het comfort van de woning, de leeftijd van de bewoners – "Het zal mijn tijd wel duren" – of om het (gebrek aan) vertrouwen in aanbieders, de woningcorporatie of de gemeente (Agterbosch, Wentink, & Paenen, 2020).

5.2 Noord-Brabant

5.2.1 Sociale innovatie in Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant probeert door middel het programma Sociale Innovatie de energietransitie te versnellen op een manier dat de Brabantse inwoners energiebewust worden en in hun eigen leefomgeving aan duurzaamheid gaan doen. Het doel is om zo veel mogelijk inwoners uit Brabant, in werk en privé, te betrekken bij de energietransitie door mede de vruchten te laten plukken van de energietransitie projecten (Provincie Noord-Brabant, 2021).

In samenwerking met Enpuls (een organisatie die zich richt op de versnelling van de energietransitie) heeft de provincie een Social Energy Team opgericht om te experimenteren met sociale innovatie. Dit Social Energy Team ondersteunt 15 pilotprojecten waarmee kennis en ervaring opgedaan wordt over hoe aan sociale innovatie organisatorisch, juridisch en financieel vorm kan worden gegeven.

Een voorbeeld hiervan is het pilotproject Warme kernen. Bij dit pilotproject is er de ambitie om een nieuw alternatief voor duurzame warmte in Nederlandse dorpskernen te bieden. Deze alternatieve vorm van duurzame warmte is door bewoners onderzocht, ontwikkeld, georganiseerd en geëxploiteerd. Doordat bewoners nauw worden betrokken bij een innovatie op het gebied van duurzaamheid, kan er worden gezegd dat een innovatie sociaal wordt gemaakt.

Een ander voorbeeld van een pilotproject binnen sociale innovatie is de pilot 'Energie Voor Iedereen (EVI)'. In deze provinciale pilot zijn vier gemeenten, Bernheze, Den Bosch, Breda en Tilburg, op zoek gegaan naar nieuwe manieren om het verduurzamen van woningen te realiseren van huishoudens met een smalle beurs. Een belangrijke randvoorwaarde binnen deze pilot is de samenwerking tussen de domeinen Sociaal en Energie. Er wordt actief en gestructureerd kennis en ervaringen uitgewisseld en waar nodig wordt kennis van buitenaf geraadpleegd.

De pilots zijn opgesteld om te kijken voor strategieën om een inclusieve energietransitie te realiseren waarbij mensen met een smalle beurs ook kunnen rekenen op een duurzame en betaalbare energievoorziening. Wat hier opvalt als er wordt gekeken naar de dimensies van sociale innovatie, is dat er een samenwerking tussen de overheid en bedrijven(Enpuls) is georganiseerd, om lokale initiatieven zoveel mogelijk kracht bij te zetten. De provincie Noord-Brabant is verder ook de enige provincie die de weg naar een inclusieve energietransitie Sociale Innovatie noemt.

5.2.2 Inclusiviteit in Noord-Brabant

De pilot 'Energie Voor Iedereen' heeft een schatting gemaakt dat er 13.5% van de huishoudens te maken heeft met energiearmoede (PBL, 2018). Hier wordt wederom de grens van 10% aan energiekosten van het besteedbaar inkomen gehanteerd (Boardman, 1991). De schatting van 13.5% bestaat uit 153.200 huishoudens die aan energiearmoede lijden. Hiervan zijn 64.679 huishoudens die een te hoge energiequote hebben, wat impliceert dat het huis energetisch zwak is. 43.119 huishoudens hebben een laag besteedbaar inkomen en 45.338 huishoudens hebben een energetisch zwak huis in combinatie met een te laag besteedbaar inkomen om boven de energiearmoede grens te zitten (PBL, 2018). De provincie geeft aan dat deze bovengenoemde doelgroep lastig te bereiken en te betrekken valt. Doordat deze huishoudens in mindere financiële en sociale omstandigheden leven, is de lastig te begrijpen energietransitie niet iets wat hoog op hun prioriteitenlijst zal staan. Dit bevestigt de stelling van Breukers et al. (2020), het feit dat mensen niet volledig rationeel om gaan met de energietransitie zal tot een vertraging van het proces leiden. De pilot 'Energie voor Iedereen' laat zien dat de provincie Noord-Brabant nog in de beginfase zit van de bewustwording van deze problematiek.

5.3 Zuid-Holland

5.3.1 Sociale innovatie in Zuid-Holland

De provincie Zuid-Holland heeft aangegeven dat er geen programmagroep aanwezig is die alleen aandacht besteed aan sociale innovatie, maar heeft wel de aanpak “Naar een inclusieve energietransitie Zuid-Holland 2021-2023” opgesteld, als onderdeel van het programma ‘Schone energie voor iedereen’. De provincie heeft inclusiviteit een hoge prioriteit gegeven en een substantieel deel van de beschikbare middelen in de energietransitie wordt ingezet om de haalbaarheid en betaalbaarheid ervan te garanderen. De ambitie van de provincie is om iedereen mee te laten doen om samen sneller tot duurzame energie voor iedereen te komen. Ze geven hierbij aan dat, naast de juiste technische oplossingen en voldoende budget, de samenwerking en betrokkenheid van bewoners van cruciaal belang is. Door projecten te koppelen aan een wetenschappelijk kader en te plaatsen in een structurele leeromgeving kunnen de gemeenten, woningcorporaties, energiecoöperaties, welzijnsinstellingen en initiatiefnemers in de wijken sneller leren en meer bereiken dan ieder voor zich (Provincie Zuid-Holland, 2020). De dimensie van een samenwerkingsverband tussen de markt, overheid en de maatschappij komt hier duidelijk naar voren. Doordat de provincie met meerdere partijen en instellingen samenwerkt, hoopt het kansrijke projecten te versterken en de inclusiviteit te vergroten in de energietransitie.

De andere dimensie van sociale innovatie komt ook naar voren in de aanpak “Naar een inclusieve energietransitie Zuid-Holland 2021-2023”, het sociaal maken van innovatie. De provincie erkent dat de energietransitie niet alleen gaat over de inzet van techniek, maar dat het essentieel is om deze techniek in en met de samenleving te organiseren. Zuid-Holland (2021) stelt dat iedereen mee moet kunnen doen en dit mee kunnen doen zich vertaalt in toegang tot een duurzame energievoorziening voor iedereen.

5.3.2 Inclusiviteit in Zuid-Holland

Als er naar het element inclusiviteit wordt gekeken in Zuid-Holland, dan wordt dit opgesplitst in de dimensies haalbaarheid en betaalbaarheid. In opdracht van de provincie Zuid-Holland heeft TNO een rapport opgesteld waarin de energiearmoede in kaart wordt gebracht. Uit het rapport over energiearmoede kunnen de dimensies haalbaarheid en betaalbaarheid in kaart worden gebracht.

Als er wordt gekeken naar de dimensie betaalbaarheid in Zuid-Holland, dan heeft de provincie naar schatting 149.686 huishoudens met een te hoge energierekening. Verder zijn er 133.054 huishoudens waarbij een energetisch zwakke woning en een laag inkomen is geconstateerd (Van den Brink, & Faaij, 2019). De doelgroep die aan energiearmoede leidt is de doelgroep waarvan het de provincie nog niet lukt om deze te laten participeren. Net als de provincie Utrecht, biedt de provincie Zuid-Holland een handelingsperspectief om de participatiegraad te verhogen. Hiernaast kijkt de provincie naar provinciale instrumenten om de inclusieve aanpak haalbaar te maken. Denk hierbij aan subsidies voor mensen met een smalle beurs of een energetisch zwak huis.

Conclusie

6. Conclusie

Deelvraag 1

Deelvraag 2

Deelvraag 3

Hoofdvraag

6

6. Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om het in kaart te brengen van de provinciale governance rondom sociale innovatie met als doel om de energietransitie inclusiever te maken. In de conclusie zullen de hoofd- en deelvragen worden beantwoord met behulp van het theoretisch kader, de resultaten en de case studies. De hoofdvraag luidde:

Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn drie deelvragen opgesteld die als eerste beantwoord zullen worden:

- ***Welke betekenis wordt er door de provincies gegeven aan het begrip sociale innovatie binnen de energiekaders?***
- ***Hoe wordt er vorm gegeven aan governance binnen sociale innovatie door provincies?***
- ***Hoe wordt er door de provincies nadruk gelegd op inclusiviteit binnen de energietransitie door middel van sociale innovatie?***

6.1 Deelvraag 1

Wanneer de eerste deelvraag wordt beantwoord, kan het theoretisch kader worden aangevuld met de bevonden resultaten. Uit het theoretisch kader is gebleken dat sociale innovatie meerdere gangbare definities heeft. Brandsen et al. (2016) ziet sociale innovatie als het sociaal maken van innovaties om een vooruitgang te realiseren in de richting van iets beters, waaronder een meer duurzame/democratische/effektieve samenleving wordt gecreëerd. Karré (2017) voegt hieraan toe dat sociale innovatie plaatsvindt in het midden van de samenwerking tussen de markt, de overheid en de maatschappij. Sociale innovatie zorgt dus enerzijds voor het sociaal maken van innovatie en anderzijds voor een vernieuwende samenwerking tussen de markt, overheid en de maatschappij. Aangezien de energietransitie berust op innovaties en deze transitie sterk afhankelijk is van de drie coördinatiemechanismen, leent het concept sociale innovatie zich goed om het proces van de energietransitie te versnellen en inclusief te maken.

Uit de resultaten is gebleken dat het begrip sociale innovatie in de betekenis sterk overeen komt met de term inclusieve energietransitie. Zo gebruikt de provincie Noord-Brabant sociale innovatie en de provincies Utrecht en Zuid-Holland inclusieve energietransitie om hetzelfde doel te bewerkstelligen: Ervoor zorgen dat iedereen dezelfde kansen heeft om te participeren in de energietransitie. Van de onderzochte provincies hebben alleen de provincies Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland een aparte programma groep waar uitsluitend sociale innovatie wordt behandeld. De provincies Limburg, Gelderland, Overijssel en Groningen beschouwen de implicaties van sociale innovatie als een integraal onderdeel van de energietransitie, maar hebben hier geen exclusieve programmagroep voor. De provincies Drenthe, Friesland, Zeeland hebben geen programmagroep voor sociale innovatie en uit de resultaten is ook niet gebleken dat de implicaties ervan integraal worden meegenomen als onderdeel van de energietransitie.

Wat er concreet uit de resultaten is gebleken, is dat een aantal provincies al verder zijn in het proces om sociale innovatie toe te passen. Deelvraag 1 luidde: ***Welke betekenis wordt er door de provincies gegeven aan het begrip sociale innovatie binnen de energiekaders?*** Als er antwoord wordt gegeven op deelvraag 1, dan kan er worden gesteld dat provincies sociale innovatie zien als een inclusieve aanpak om innovaties sociaal te maken waarbij de samenwerking tussen de markt, overheid en maatschappij centraal staat.

6.2 Deelvraag 2

Deelvraag twee gaat over hoe de provinciale governance binnen sociale innovatie is georganiseerd. **Hoe wordt er vorm gegeven aan governance binnen sociale innovatie door provincies?** In het theoretisch kader is governance opgedeeld in 4 dimensies: economisch, juridisch, gedrag en stakeholders.

Op economisch vlak kwam naar voren dat de gemeenten, die het dichtste bij de samenleving staan, vaak kampen met een tekort aan geld en kennis. Door het gebrek aan geld kan niet wat beoogd nodig te zijn voor de energietransitie, worden uitgevoerd. De onvolledige rationaliteit en het korte termijn denken vormt een obstakel voor de effectiviteit van beleid bij provincies. Veel provincies kampen met het feit dat het nog niet mogelijk is om de energietransitie woonlastenneutraal te maken. Dit houdt in dat de kosten om energieneutraal te worden nog teveel bij de burger wordt verhaald, terwijl deze burger niet altijd technisch en rationeel naar deze oplossingen zal kijken (Breukers et al., 2020).

Uit de literatuurstudie is naar voren gekomen dat op juridisch vlak een achterblijvende wet- en regelgeving voor de energietransitie is, wat in lijn is met de resultaten bij de provincies Noord-Brabant, Utrecht, Zeeland en Zuid-Holland. De provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland en Groningen geven aan dat door het ontbreken van een instrument an sich overheden moeilijk is om energiebesparende maatregelen af te dwingen (Koeman et al., 2007).

In het theoretisch kader valt er door een kritisch lezer een tegenstelling op te merken. Aan de ene kant wordt er gesteld dat er meer veer- en daadkracht wordt verkregen, omdat mensen het eens zijn met het feit dat er een energietransitie moet komen (Wagemans, Scholl, & Vasseur, 2019). Aan de andere kant is er juist een afkeer van de energietransitie, omdat mensen het niet eens zijn met of niet over de kennis beschikken om het de energietransitie in perspectief te bekijken (Parker, 2020). Deze laatste stelling is in lijn met antwoorden die de verschillende provincies hebben gegeven. Uit de resultaten is namelijk gebleken dat veel provincies moeite hebben om burgers te bereiken die sceptisch tegenover de energietransitie zijn.

Als laatste dimensie van het element governance wordt de dimensie stakeholders besproken. In het theoretisch kader wordt gesteld dat er bij gemeente behoefte is om samen te werken met stakeholders. Uitdagingen die voorkomen in de energietransitie kunnen namelijk opgelost worden doordat er wordt samengewerkt met stakeholders. Uit de resultaten is gebleken dat zowel intern als extern, de provincies met dezelfde stakeholders samenwerken. Elke provincie werkt samen met andere overheden, bedrijven, energiecoöperaties en buurtinitiatieven. Koeman et al. (2007) beargumenteerde dat een centraal loket waar informatie vandaan kan worden gehaald en gedeeld iets is waar overheden behoefte aan hebben. Voorbeelden hiervan zijn het energiefestival in Noord-Brabant, het Groningse energieloket, het Drents energieloket en het platform Nieuwe Energie Overijssel.

6.3 Deelvraag 3

De laatste deelvraag omvat het element inclusiviteit in de energietransitie: **Hoe wordt er door de provincies nadruk gelegd op inclusiviteit binnen de energietransitie door middel van sociale innovatie?**

Inclusiviteit is het fenomeen waarbij rekening wordt gehouden met burgers en deze de mogelijkheid hebben tot inspraak bij politieke besluitvormingsprocessen (De Jong, 2015). Leyenaar (2009) voegt hieraan toe dat groepen die als minderheden worden beschouwd, ook de kans hebben om te participeren aan een proces. De groepen die als minderheden worden beschouwd zijn in deze thesis de groepen die aan energiearmoede lijden.

Inclusiviteit is in het theoretisch kader opgedeeld in drie dimensies: haalbaarheid, betaalbaarheid en participatie. De haalbaarheid zegt iets over de energetische staat van een woning. Wanneer een woning een slecht energielabel heeft, dan is de woning energetisch zwak en kan er aan energiearmoede worden geleden. De betaalbaarheid gaat over iemand die in verhouding tot zijn budget 'te veel' energie gebruikt, schulden maakt en daardoor in financiële moeilijkheden komt (Callens, Noppe, & Vanderleyden, 2011). Als laatste, de dimensie participatie. Hierbij wordt gekeken hoeveel mogelijkheden burgers hebben bij het participeren in besluitvormingsprocessen omtrent de energietransitie.

Bij de provincies is deze driedeling terug te zien. De case study van de provincies Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland is uitgekozen, omdat er bij deze provincies een programmagroep aanwezig is die gericht is op sociale innovatie. Uit alle drie de case studies is gebleken dat de provincies een onderzoek hebben laten uitvoeren om de betaalbaarheid en haalbaarheid in kaart te brengen. Deze provincies hebben alle drie moeite om de groep die lijdt aan energiearmoede, te betrekken bij de energietransitie en te laten participeren in besluitvormingsprocessen. Door de aanwezigheid van een programmagroep die zich focust op sociale innovatie wordt hier actief aandacht aan besteed, om het proces van de energietransitie zo inclusief mogelijk te maken.

6.4 Hoofdvraag

Na de beantwoording van de deelvragen kan de hoofdvraag worden beantwoord: ***Hoe organiseren provincies de governance binnen sociale innovatie om de energietransitie inclusiever te maken?***

De hoofdvraag bestaat uit drie elementen: governance, sociale innovatie en inclusiviteit. Het conceptueel model uit hoofdstuk 2 laat zien dat binnen het werkveld van sociale innovatie, de governance invloed heeft op de inclusiviteit in de energietransitie. De uiteenzetting van concepten en theorieën heeft uiteindelijk geleid tot de uitvoering van een enquête en een case study door middel van een desk research. Wat opvalt bij provincies waarbij er een programmagroep sociale innovatie aanwezig is, dat er actief aandacht wordt besteed aan het creëren van een zo inclusief mogelijke energietransitie. Bij deze provincies wordt in kaart gebracht welke doelgroep bij de energietransitie moet worden betrokken en op welke manier dit gedaan zal worden. Door het bieden van handelingsperspectieven en de uitvoering van pilotprojecten wordt er getracht om de mensen die aan energiearmoede leiden of niet de juiste kennis en middelen beschikken, toch te betrekken in de energietransitie.

Er zijn duidelijke verschillen te zien in de werkwijze van provincies rondom sociale innovatie. Elke provincie heeft zijn eigen werkwijze waarop er wordt geprobeerd om de energietransitie inclusief te maken. De ene provincie doet dit door middel van een programmagroep of een aanpak en andere doen dit door het integraal mee te nemen in de klimaatopgave. Er is in dit speelveld geen goede of slechte werkwijze. Doordat het proces van de energietransitie heel actueel is, is het nog niet genoeg onder de aandacht gebracht en wordt er nog niet genoeg aandacht aan besteed door provincies. Meerdere provincies geven aan dat er momenteel wordt gewerkt aan de creatie van programmagroepen rondom sociale innovatie en andere initiatieven om de energietransitie inclusiever te maken.

Aanbeveling

7. Aanbeveling

7

7. Aanbeveling

7.1 Maatschappelijke aanbeveling

Uit de maatschappelijke relevantie is gebleken dat deze thesis interessant zal zijn voor provincies die zich bezighouden met het inclusiever maken van de energietransitie. Door een uiteenzetting van de literatuur over dit onderwerp en de resultaten van de deelgenomen provincies zal het onderzoek een verbinding zijn voor provincies die een andere werkwijze op dit gebied willen gaan hanteren. De thesis zal als een 'opstapje' fungeren om provincies met elkaar in gesprek te laten gaan. Zoals eerder naar voren is gekomen, zijn provincies momenteel bezig met het opstellen van een aanpak om de energietransitie meer inclusief te maken.

Een aanbeveling voor provincies zou zijn dat het gesprek met de provincies Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland wordt aangegaan. Er viel op te merken dat deze provincies door de aanwezigheid van de programmagroep sociale innovatie voorop lopen in het proces om de energietransitie inclusiever te maken. Verder wordt er een aanbeveling gedaan om een nationaal kennisplatform of -loket op te richten waarin informatie vandaan kan worden gehaald en gedeeld voor alle provincies. Om de klimaatdoelen te halen moeten alle provincies bij elkaar ervoor hebben gezorgd dat een energietransitie in Nederland heeft plaats gevonden. Om het zo te zeggen, niet elke provincie hoeft opnieuw het wiel uit te vinden. Via het nationale kennisplatform of -loket zouden provincies van elkaar kunnen leren om gezamenlijk de Nederlandse energietransitie zo inclusief mogelijk door te komen.

7.2 Wetenschappelijke aanbeveling

In de wetenschappelijke relevantie is naar voren gekomen dat er weinig literatuur aanwezig is over sociale innovatie in de energietransitie, evenals sociale innovatie bij provincies. Doordat dit onderzoek betekenis heeft gegeven aan sociale innovatie binnen de provinciale werkwijze, zal dit onderzoek een aanbeveling doen voor een vervolgonderzoek met dezelfde focus van deze thesis. Na de uitvoering van de enquête is in eerste instantie duidelijk geworden hoe er vorm is gegeven aan de governance binnen sociale innovatie. Hierna is middels de case study dieper op provincies ingegaan die, naar aanleiding van de enquête, voorop liepen op andere provincies in het inclusief maken van de energietransitie.

Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is om te onderzoeken in hoeverre een aparte programmagroep van sociale innovatie ook daadwerkelijk invloed heeft op het proces van inclusiviteit. Doordat dit onderzoek is gebaseerd op een momentopname, is er geen vergelijking gemaakt van de situatie ervoor en erna. Sommige provincies hebben nog geen aparte programmagroep van sociale innovatie, waardoor deze provincies geschikt zullen zijn voor een onderzoek waar het effect van sociale innovatie kan worden gemeten. Nu is er geen one-size-fits-all aanwezig voor de provincies, maar er kan wel een onderzoek worden gedaan naar wat werkt voor één provincie, waar andere provincies van zouden kunnen leren.

Reflectie

8. Reflectie

8. Reflectie

Dit hoofdstuk zal het onderzoek reflecteren en evalueren met als doel om, in het vervolg, een onderzoek in dezelfde richting te laten verlopen zonder de aanwezige onzekerheden van dit onderzoek.

De contactpersonen die zijn verkregen voor het invullen van de enquête zijn programmamanager of houden zich intensief bezig met de energietransitie. Deze contactpersonen zijn gevonden op LinkedIn en op aanraden van contactpersonen. Wanneer er aan een programmamanager vragen worden gesteld hoe een organisatie van governance eruit ziet, dan zal deze programmamanager niet snel zeggen dat de organisatie hiervan slecht geregeld is of dat ze er nergens rekening mee houden. Uit de resultaten is gebleken dat er weinig provincies een echte programmagroep hebben die sociale innovatie of een inclusieve energietransitie omvat, terwijl wel veel provincies aangaven dat er veel aandacht wordt besteed aan het verhogen van de participatie en de energietransitie betaalbaarder en haalbaarder proberen te maken. Naar mijn mening plakten deze programmamanagers te snel een label op hun werkwijze, omdat er ten minste één element van sociale innovatie of inclusiviteit aanwezig was.

Doordat in het begin niet goed genoeg is geoperationaliseerd en te snel een vragenlijst is opgesteld, is het onderzoek een paar keer herschreven. Doordat ik niet duidelijk operationalisatie aan de hand van de literatuurstudie had opgesteld, waren mijn resultaten niet in lijn met mijn theoretisch kader. Hierdoor kan er worden gesproken van een iteratief proces. Er is af en toe terug gewerkt vanaf de resultaten, waar ik liever had gezien dat mijn resultaten meteen in lijn stonden met het theoretisch kader.

Door het gebruik van de onderzoeksstrategie om enquêtes te gebruiken gaat er veel diepgang verloren. Een provinciale werkwijze valt niet in een paar zinnen samen te vatten, waardoor het gebruik van interviews een betere onderzoeksstrategie was geweest. Gezien de tijd die beschikbaar is voor het schrijven van een bachelor scriptie is daar echter niet voor gekozen en is er naar mijn mening diepgang verloren gegaan.

Uit de resultaten is vaak naar voren gekomen dat mensen de klimaatopgave ontkennen en sceptisch zijn over de energietransitie. In mijn theoretisch kader ben ik hier wel op ingegaan, maar als ik achteraf naar de resultaten kijk, dan had ik een sterker theoretisch concept hieraan willen koppelen. Onderzoek doen naar de haalbaarheid en betaalbaarheid is voor provincies interessant, maar als mensen totaal niet staan te wachten op een energietransitie, dan zal ergens een problematiek zich voordoen die ik naar mijn mening niet genoeg heb behandeld.

Om af te sluiten met een positief reflecterend beeld kan er worden gezegd dat er heel duidelijk is geworden dat provincies andere werkwijzen hanteren. Er zijn duidelijke verschillen te zien tussen provincies op de weg naar een inclusieve energietransitie.

Bibliografie

Agterbosch, S., Wentink, C., & Paenen, S. (2020, september). *Haalbaarheid en betaalbaarheid van de energietransitie*.

<https://www.energieworkplaatsutrecht.nl/themas/inclusieve+energietransitie/documenten+inclusieve+energietransitie/default.aspx#folder=1806626>

Arnouts, R. C. M., Kamphorst, D. A., Arts, B. J. M., & Van Tatenhove, J. P. M. (2012). *Innovatieve governance voor het groene domein*. Wageningen

Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (2014) *De kracht van sociale innovatie*. Advies 84. ISBN: 9789077005651

Boardman, B. (1991). Fuel Poverty from Cold Homes to Affordable Warmth. *Energy Exploration & Exploitation*, 9(6), 427. <https://doi.org/10.1177/014459879100900626>

Bouw, K., de Boer, A. M., Elbert, S.P. & Wiekens, C.J. (2021). *Sociale factoren in de wijkaanpak: Garijp, rapportage data-analyse*.

Brandsen, T., Evers, A., Cattacin, S., & Zimmer, A. (2016). Social Innovation: A Sympathetic and Critical Interpretation. *In Social Innovations in the Urban Context* (pp. 3-18). Heidelberg: Springer Verlag GmbH u. Co.

Breukers, S. et al. (2020) *Energietransitie: wie kunnen, willen en mogen er mee doen?* Geaccepteerd voor publicatie in *Beleid en Maatschappij* (BenM)

Callens, M., Noppe, J., Vanderleyden, L., *Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid, & Studiedienst van de Vlaamse Regering*. (2011). *De Sociale Staat van Vlaanderen 2011*. Josée Lemaître.

De Coninck, H. (2016). Parijs: een mooi maar boterzacht klimaatakkoord. *Socialisme & Democratie*, 73(1). <https://hdl.handle.net/2066/160636>

De Jong, F., Feliksdal, D., Turnhout, S. & Molenaar, A. (2015). *Burgerinitiatieven in zorg en welzijn*. Geraadpleegd op 1 juni van: <http://www.vilans.nl/docs/vilans/publicaties/burgerinitiatieven-in-zorg-en-welzijn.pdf>

Emans, B. (2002). *Interviewen* (4de ed.). Noordhoff.

Haque, A. K. E., Lohano, H. D., Mukhopadhyay, P., Nepal, M., Shafeeqa, F., & Vidanage, S. P. (2019). NDC pledges of South Asia: are the stakeholders onboard? *Climatic Change*, 155(2), 237–244. <https://doi.org/10.1007/s10584-019-02417-6>

Energieworkplaats Utrecht *Inclusieve energietransitie*. (z.d.). Geraadpleegd op 22 juni 2021, van <https://energietransitieutrecht.mett.nl/themas/inclusieve+energietransitie/default.aspx>

Eurostat. *Renewable energy statistics - Statistics Explained*. (2020). [Dataset]. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Renewable_energy_statistics

Haring, K. (1985). *Tree of life* [Schilderij]. <https://www.haring.com/!/art-work/68>

Hoppe, T., & De Vries, G. (2019). *Social innovation and the energy transition*.

- Hoppe, T., van Bueren, E., & Sanders, M. (2016). Besluit themanummer 'Energietransitie en lokaal bestuur'. *Bestuurswetenschappen*, 70(3), 75–79.
<https://doi.org/10.5553/bw/016571942016070003008>
- Huntjens, P. (2019). Sociale Innovatie voor een Duurzame Samenleving: Op weg naar een Natuurlijk Sociaal Contract
- Huybrechs, F., Meyer, S. & Vranken, J. (2011). Energiearmoede in België. OASes.
- Karré, P.M., 2017. Drie misverstanden over sociale innovatie. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 26(2), pp.76–82. DOI: <http://doi.org/10.18352/jsi.531>
- Karré, P. M., Rahimy, T., Ter Avest, D., & Walraven, G. (2017). Sociale innovatie in de stad. Perspectieven uit de bestuurskunde, filosofie en stadsgeografie. Rotterdam: Hogeschool Inholland.
- Koelemeijer, R., Koutstaal, P., Daniëls, B., & Boot, P. (2017). Nationale kosten energietransitie in 2030. The Hague
- Koeman, T., Merkelbach, M., Roelofsen, R., & Van der Veen, D. (2007, juni). *Kennisvragen bij gemeenten over duurzaamheid in het fysieke leefomgevingsbeleid*.
<https://core.ac.uk/download/pdf/55538894.pdf>
- Leyenaar, M. (2009). De burger aan zet. Vormen van burgerparticipatie: inventarisatie en evaluatie. Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Den Haag.
- Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2011). *Agenda Duurzaamheid; een Groene Groeistrategie voor Nederland*. Geraadpleegd van <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/10/03/agenda-duurzaamheid-een-groene-groei-strategie-voor-nederland.html>
- Nicholls, A., Simon, J., & Gabriel, M. (2015). Introduction: Dimensions of Social Innovation. *New Frontiers in Social Innovation Research*, 1-26. HoundmillsBasingstok. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan.
- Ohana, M., Meyer, M., & Swaton, S. (2013). Decision-making in social enterprises: Exploring the link between employee participation and organizational commitment. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42, 1092-1110.
- Parker G., C. (2020). Local Energy Transition and Technical Knowledge in the Southern Cone: A Sociological Approach. *Revista de Estudios Sociales*, 72, 2–17. <https://doi.org/10.7440/res72.2020.01>
- PBL Planbureau voor de Leefomgeving. (2017). *Analyse regeerakkoord Rutte-III: Effecten op klimaat en energie*. <https://www.pbl.nl/publicaties/analyse-regeerakkoord-rutte-iii-effecten-op-klimaat-en-energie>
- PBL Planbureau voor de leefomgeving. (2018). *Metten met twee maten*. Uitgeverij PBL. <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2018-de-betalbaarheid-van-de-energierekening-van-huishoudens-3124.pdf>
- Provincie Noord-Brabant. (2021). *Sociale innovatie*. Provincie Noord-Brabant. <https://www.brabant.nl/onderwerpen/energie/sociale-innovatie>

- Provincie Utrecht. (2020). *Sneller naar duurzame energie voor iedereen*. <https://www.energieworkplaatsutrecht.nl/themas/inclusieve+energietransitie/documenten+inclusieve+energietransitie/default.aspx>
- Provincie Zuid-Holland. (2021). *Naar een inclusieve energietransitie*. <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/energie/zuid-hollandse-warmte-gebouwen-kassen/duurzame-warmte-gebouwen/inclusieve-energietransitie/>
- Ros, J. (2015). *Energietransitie: Zoektocht met een helder doel*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2008) *Methoden en Technieken van onderzoek*. Vierde druk, Pearson Education: Amsterdam
- Saunders, M., & Lewis, P. (2019). *Methoden en technieken van onderzoek* (8ste ed.). Pearson Benelux B.V.
- Scharmer, O. C., & Kaufer, K. (2013). *Leading from the Emerging Future; From Ego-System to Eco-System Economies* (1ste editie). Berrett-Koehler.
- Sun, L., Zhu, D., & Chan, E. (2016). Public participation impact on environment NIMBY conflict and environmental conflict management: Comparative analysis in Shanghai and Hong Kong. *Land Use Policy*, 208-217.
- Suransky, C., Suárez Müller, F., & Manschot, H. (2020). Duurzaamheid en draagvlak : Een politiek-filosofische beschouwing over deliberatieve democratie en 'glokalisering'. *Mens en maatschappij*, 95(3), 241–271. <https://doi.org/10.5117/mem2020.3.005.sura>
- Van den Brink, R., & Faaij, A. (2019). *Energie wordt goedkoper: Innovatie maakt energietransitie rendabel*. ECN Part of TNO. <https://repository.tno.nl//islandora/object/uuid:39c694c5-6e14-4237-9794-4dbb3e587e99>
- Van Noordt, A. (2017). De energietransitie collaboratief aangepakt: samenwerken aan gebiedsgerichte ingrepen. In *Plandag 2017* (pp. 249-258).
- Vennix, J. (2016). *Onderzoeks- en interventiemethodologie* (6de ed.). Pearson Benelux B.V.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek* (5de ed.). Boom Lemma.
- Versluis, E., & Stomp, O. (2019). Terug naar het oude, dat gaat niet meer. *Movisies*, 4-6
- Verweij, S, & Teisman, G.R. (2012). *Multilevel governance bij herstructurering van windprojecten*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/93053>
- Wagemans, D., Scholl, C., & Vasseur, V. (2019). Facilitating the Energy Transition—The Governance Role of Local Renewable Energy Cooperatives. *Energies*, 12(21), 4171. <https://doi.org/10.3390/en12214171>

Appendix

Appendix 1: Enquête

1. Is er een programmagroep binnen uw provincie waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie? Zo ja, kunt u een kleine omschrijving geven waar deze programmagroep zich voornamelijk mee bezig houdt?

2. Met welke externe bedrijven/instellingen werkt de provincie samen rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?

3. Welke interne compartimenten binnen de provincie worden betrokken rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?

4. Hoe wordt er kennis verkregen en gedeeld met stakeholders?

5. Kunt u voorbeelden geven van fondsen, subsidieregelingen of samenwerkingsverbanden die zijn opgesteld om een inclusieve energietransitie te realiseren?

6. Wat zijn volgens u de grootste obstakels op juridisch vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

7. Wat zijn volgens u de grootste obstakels op economisch/financieel vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

8. Wat zijn volgens u de grootste obstakels wat betreft het gedrag van mensen voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?

9. Welke vormen van participatie is er mogelijk voor burgers in uw provincie omtrent de energietransitie?

Besluiten nemen

Beleid en plannen maken

Samenwerken

Adviesraad van burgers

Anders, namelijk:

10. Op welke manier loopt uw provincie voor op andere provincies op het gebied van de energietransitie? Dit kan betrekking hebben op burgerparticipatie, reduceren CO2 uitstoot, opwekken groene stroom, financiële oplossingen, kennisoverdracht etc.

Appendix 2: Vraag 1

Is er een programmagroep binnen uw provincie waarin enkel en alleen aandacht wordt besteed aan sociale innovatie/een inclusieve energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Programma Sociale innovatie. Het doel hiervan is zorgen dat iedereen mee kan doen aan ET. Dit is 1) voor alle bronnen: zon, wind, warmte e.a. en 2) voor alle doelgroepen (specifiek in de gebouwde omgeving): smalle beurs, particulier, sociale verhuur, gespikkeld bezit e.a. En 3) oplossen belemmeringen op thema's: juridisch, governance, financieel en gedrag.
Limburg	Participatie en lokaal profijt bij grootschalige duurzame opwekking (energiecoöperaties) en helpen van burgers bij verduurzamen eigen woning (door ontzorging en financiële arrangementen). Het doel is bijdragen aan 50% lokale participatie bij grootschalige opwekking.
Zeeland	In het energieteam is één medewerker toegewezen aan de sociale aspecten van de energietransitie. Dit gaat over de gevolgen voor de arbeidsmarkt, de aandacht voor techniek/energie in het onderwijs en ook om (jeugd)participatie. Verder is er het initiatief Energieke gemeenten dat zich richt op het ontwikkelen voor gemeenten om burgerparticipatie goed vorm te geven. Verder wordt er voor gezorgd dat de arbeidsmarkt geen remmende factor wordt op de energietransitie. Eenduidige participatie vanuit alle gemeenten, kennis- en informatiedeling.
Utrecht	Binnen het programma energietransitie hebben we een aanpak voor inclusieve energietransitie uitgewerkt en extra middelen voor gereserveerd. Provincie Utrecht heeft als ambitie dat iedereen moet kunnen participeren in de energietransitie. Op dit moment kan namelijk niet iedereen de investeringen voor het verduurzamen van een woning en de energiekosten betalen. Met de aanpak Inclusieve Energietransitie gaat de provincie collectieve verduurzamings- en duurzame opwekking projecten met expertise en financiering ondersteunen om haalbaarheid en betaalbaarheid te garanderen.
Zuid-Holland	Sociale innovatie en inclusiviteit in de energietransitie zijn onderwerpen die op projectbasis wel aan de orde komen, maar er is niet een groep die enkel en alleen aandacht besteedt aan dit onderwerp. Zo is er een team gericht op lokale initiatieven (in de energietransitie). En er is een aanpak/programma gericht op een meer inclusieve energietransitie waaronder (energie)armoede. Dit is te bestempelen als Sociale innovatie. T.a.v. lokale initiatieven: ondersteuning van burgers / vrijwilligers bij het ontwikkelen van initiatieven gericht op samen energie opwekken, besparen of te kopen. De aanpak inclusieve energietransitie heeft als doel in 5 wijken via participatief actie-onderzoek meer mensen mee te kunnen laten doen, de lessen die daar op gedaan worden breed te verspreiden.
Gelderland	Nee, we benaderen sociale innovatie/ een inclusieve energietransitie niet als onderwerpen die op zichzelf staan maar als integraal onderdeel van de energietransitie/klimaatopgave. Wel hebben we het doel van het betrekken van bewoners bij de energietransitie, actieve participatie van bewoners van alle achtergronden. Daarnaast: betaalbaarheid energietransitie voor iedereen.
Overijssel	Nieuwe Energie Overijssel. Een breed samenwerkingsverband met veel partijen. Maar deze groep focust zich dus niet exclusief op alleen het aspect 'sociale innovatie/inclusieve energietransitie' zoals bijvoorbeeld EVI in Brabant dat wel doet. In het programma Nieuwe Energie Overijssel (verwijst naar een andere website) werken we met zeven partners aan één doel: een energieneutraal Overijssel in 2050. Het doel voor 2023 is: 20% nieuwe energie en 6% energiebesparing.
Friesland	Bevorderen van de energietransitie in zijn algemeenheid.
Drenthe	Nee
Groningen	Er is geen apart programma of aparte afdeling, maar er wordt op verschillende manieren gewerkt aan een inclusieve energietransitie. 1. Ondersteuning van het Energieloket (https://energieloket-groningen.nl/). 2. Er wordt gewerkt aan een regeling zodat huishoudens met een smalle portemonnee energiebesparende maatregelen kunnen nemen. 3. We hebben het Warmte Transitie Centrum (WTCG) opgericht, waarbij betaalbaarheid van de warmtetransitie een belangrijk aandachtspunt is van WTCG 4. Lobby.

Appendix 3: Vraag 2

Met welke externe bedrijven/instellingen werkt de provincie samen rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Provincies, gemeenten, waterschappen, energiemaatschappijen, BOM(Brabantse Ontwikkelings Maatschappij), Enpuls, energiecoöperaties, Universiteiten, onderzoeksinstellingen, woningcorporaties en sociale partners.
Limburg	Energiecoöperaties, woningcorporaties, ontzorgingsinstellingen (woonwijzerwinkel), gemeenten, RVO/Rijk, Enexis en netwerkorganisaties, warmtenetontwikkelaars, etc.
Zeeland	Vele stakeholders vanuit overheden (gemeenten, provincie, waterschap), woningbouwcorporaties, Techniek Nederland, Bouwend Zeeland, netbeheerder Enduris, Hogeschool Zeeland, Scalda (MBO), energiecoöperatie Zeeuwind, Milieufederatie ZMf, regionale uitvoeringsdienst (RUD).
Utrecht	Belangrijkste stakeholder hierin is gemeente (zij hebben de regiefunctie). Daarbij hebben we contact met tal van anders stakeholders. Zoals woningcorporaties, energiecoöperaties, bewonersinitiatieven en (mkb)-bedrijven.
Zuid-Holland	We werken samen met een heel breed scala aan bedrijven: warmtebedrijven, energiebedrijven, netbeheerders, mede-overheden (gemeente, rijk en hoogheem-raadschappen), adviesbureaus, innovatieve startups, financiële organisaties, etc.
Gelderland	Gemeenten, Rijk, IPO, Waterschappen, RWS, Diep (programmteam Wijk van de Toekomst), Fakton/RH DHV (expertteam warmte), wijkcoalities/bewonersinitiatieven in Wijk van de Toekomst, woningcorporaties, energiecoöperaties en energieloketten, Squarewise (marktmeester project Transform i.s.m. Overijssel, Zwolle, Deventer, Apeldoorn en Zutphen), Stimuleringsfonds Volkshuisvesting (SVn), netwerkbedrijf Alliander en dochters Liander en Firan.
Overijssel	De kernpartners van Nieuwe Energie Overijssel uit gemeenten, waterschappen, woningcorporaties, netbeheerder Enexis, VNO-NCW / MKB Nederland midden, Bio-energiecluster Oost Nederland en Natuur en Milieu Overijssel.
Friesland	Gemeenten, waterschap, energiecorporaties, woningcorporaties, financieringsfondsen, energiebedrijven, installatiebranche.
Drenthe	Met meer dan 100 partijen werken we als netwerkorganisatie samen aan het doel om te zorgen dat iedereen in Drenthe in 2040 energieneutraal woont.
Groningen	Verschillende sociaal-maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bedrijven (o.a. netbeheerders, energiecoöperaties, universiteiten, hogescholen, diverse belangenorganisaties, bedrijven etc.).

Appendix 4: Vraag 3

Welke interne compartimenten binnen de provincie worden berokken rondom het verduurzamen van de gebouwde omgeving?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Wonen, economie, mobiliteit, landbouw, werklocaties, milieu, circulaire economie, inclusieve samenleving.
Limburg	Hoe is het woord compartimenten hier bedoeld? Indien afdelingen: strategie, wonen, subsidies, juridische zaken, ontwikkelbureau, communicatie, etc.
Zeeland	Voor een integrale aanpak van de verduurzaming van de gebouwde omgeving is er contact en afstemming met collega's van (duurzame/slimme) mobiliteit, klimaatadaptatie, natuur/biodiversiteit, circulariteit (circulair bouwen)
Utrecht	Energietransitie is een programma. We werken daarbij bijvoorbeeld samen met versnellen woningbouw, financiën, juridische zaken.
Zuid-Holland	Binnen de provincie Zuid-Holland is een integraal programma gericht op de energietransitie, met mensen die uit verschillende sectoren afkomstig zijn. Dat programma gaat ook over de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Vanuit dat brede programma is direct contact met tenminste de organisatieonderdelen voor economie, ruimte, bodem, wonen, financiën, groen, water, klimaatadaptatie, gezondheid en veiligheid.
Gelderland	PS, GS, programma's Klimaat en Energie, Wonen, SteenGoed Benutten, Circulaire economie, Mobiliteit, Cultureel Erfgoed, Sport, Leefbaarheid, Financiën, Subsidies, Juridische zaken, Klimaatadaptatie.
Overijssel	Programma's als Sociale Kwaliteit, Studio Vers Bestuur en Natuur Voor Elkaar.
Friesland	Afd. Wonen, afd. Ruimte, afd. Water, afd. Economie.
Drenthe	Samen met Ruimte (-lijke Ordening) en Wonen vormen we als team Energie 1 team. Daarnaast zijn medewerkers van Economie en Facilitair (i.v.m. verduurzaming provinciaal vastgoed) betrokken. Voor enkele regelingen werken we samen met het team Subsidies en Inkoop.
Groningen	We werken vanuit het programma Energietransitie, waarbij contact wordt gelegd met diverse afdelingen en programma's.

Appendix 5: Vraag 4

Hoe wordt er kennis verkregen en gedeeld met stakeholders?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Via de energiewerkplaats Brabant (het kennisdelingsplatform voor Brabantse energie professionals), via webinars (door partners, collega's), energiecafe's (fysiek of online), via het energiefestival Brabant, via de Brabantse energie-update (nieuwsbrief), via de kennis en leeragenda (schrijven van white papers/bij elkaar brengen van kennis en validatie over een actueel vraagstuk).
Limburg	Uit het veld (zie vraag 4 en 5); delen via fysieke en digitale platforms.
Zeeland	Via bijeenkomsten, onderzoeken, middels subtafels en jaarlijks energie-events/webinars.
Utrecht	Actief opgehaald en ook actief gedeeld. In deze tijd vooral via Teams en/of webinars.
Zuid-Holland	Niet te onderschatten is "gewoon" overleg. Onze primaire stakeholders in de verduurzaming gebouwde omgeving zijn gemeenten (en rijk). Er zijn diverse overlegstructuren waar de verduurzaming aan de orde komt. Verder zijn er specifieke leerkringen vanuit de provincie georganiseerd voor de Regionale Energiestrategie en de Transitievisies warmte van de gemeenten. Daarnaast zijn er procesadviseurs uitgeleend aan gemeenten t.b.v. verduurzaming GO.
Gelderland	Expertteam Warmte en programma Wijk van de Toekomst richten zich op het delen van kennis en leerervaringen tussen wijkinitiatieven en gemeenten onderling, maar ook tussen landelijke kennisbronnen zoals ECW en PAW en lokale stakeholders. Hiertoe worden communities of practice en kennisateliers georganiseerd. Expertteam biedt ook één op één begeleiding van gemeenten.
Overijssel	Via het platform Nieuwe Energie Overijssel.
Friesland	workshops, webinars, samenwerkingsovereenkomsten, subsidierelaties
Drenthe	Via netwerkbijeenkomsten, waaronder onze jaarlijkse Expeditiedag, en frequente kleinschale bijeenkomsten en overleggen. Het levendig houden en uitbreiden van het netwerk zien wij als belangrijk doel.
Groningen	Verschillend per project.

Appendix 6: Vraag 5

Kunt u voorbeelden geven van fondsen, subsidieregelingen of samenwerkingsverbanden die zijn opgesteld om een inclusieve energietransitie te realiseren?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Niet uitputtend: Brabant geeft Energie. Samenwerkingsverband Enpuls: programma sociale innovatie. BEL-groep: Brabantse Energy Leaders. Groene cirkels Suiker Unie. Expertiseteam warmte met squarewise en warmte adviseurs. Het coronaherstelfonds. De samenwerking met de BOM (Brabantse Ontwikkel Maatschappij).
Limburg	Financieel: Limburgs Energie Fonds voor bedrijven, Duurzaam Thuis lening voor particuliere woningbezitters en huurders. Samenwerkingsverbanden: REScoop Limburg, C8 (8 grootste woningcorporaties), etc.
Zeeland	1.De Energiebespaarlening Zeeland; een rentekortingsregeling op leningen van het Warmtefonds voor de verduurzaming van de eigen woning. 2.Provinciale Impuls Wonen (PIW); een subsidieregeling voor woningeigenaren die hun oude woning willen slopen, samenvoegen of drie of meer aaneengesloten rijwoningen toekomstbestendig willen maken. 3. Energiek Zeeland: energieadvies voor de eigen woning.
Utrecht	Onze eigen subsidieregeling wordt hierop aangepast (medio juni).
Zuid-Holland	Provincie Zuid-Holland steekt een X bedrag in een programma 2021-2023 gericht op een inclusieve energietransitie. Daarbij is samenwerking met welzijnsorganisaties, woningcorporaties, lokale initiatieven en energiecoöperaties. Maar er zijn veel subsidies waar mensen met kleine beurs weinig gebruik van kunnen maken. Bestaande regelingen moeten dus toegankelijker worden voor een bredere doelgroep. En de provincie heeft al een subsidieregeling Lokale Initiatieven die hiervoor benut kan worden.
Gelderland	Stimuleringslening Toekomstbestendig Wonen Gelderland = laagrentende lening opgezet i.s.m. 39 Gelderse gemeenten. Onderdeel lening is maatwerk variant en een verzilver variant voor ouderen. Daarnaast Gelderse Proeftuin aardgasvrije wijken (subsidie), programma Wijk van de Toekomst, project 10 x 10 en project Kleurrijke energieambassadeurs. Bij deze projecten worden jongeren (10 x 10) of wijkbewoners opgeleid en ingezet als energie ambassadeurs.
Overijssel	https://www.nieuweenergieoverijssel.nl/financier/en https://www.overijssel.nl/loket/subsidie/milieu-energie/lokale-energie/
Friesland	Warmtefonds, ISDE/SEEH, Fries ontwikkelfonds.
Drenthe	Door als provincie 1% rentekorting te geven op de Energiebespaarlening (Nationaal Warmtefonds) en de lening ook beschikbaar te stellen voor 75-plussers hebben we de Energiebespaarlening breder toegankelijk gemaakt.
Groningen	We hebben in Groningen veel proeftuinen in het kader van aardgasvrij maken van woningen en wijken,12.

Appendix 7: Vraag 6

Wat zijn volgens u de grootste obstakels op juridisch vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Het is een systeemverandering met een wetgeving (gaswet en elektriciteitswet) gebaseerd op een oud systeem: in de nieuwe energiewet worden deze wetten samengevoegd en geactualiseerd maar nog niet altijd voldoende. Denk aan de rol van de burger als elektriciteitsleverancier, of het borgen van kwaliteit en prijs van warmtenetten.
Limburg	Beperkte mogelijkheid van onderlinge energieleveranties; ontbreken van probleem-eigenaarschap; hokjesdenken
Zeeland	Privé-eigendom. Verder moet de regelgeving worden aangepast op de huidige snelheid en innovaties.
Utrecht	Bestaande wet- en regelgeving beperken het werken aan een transitie.
Zuid-Holland	Achterblijvende wet/regelgeving. Gebrek aan inhoudelijke kennis en inlevingsvermogen bij juristen.
Gelderland	Instrumentarium om juridisch te borgen dat wijk aardgasvrij wordt (als gemeente sturend kunnen optreden).
Overijssel	Geen duidelijke uniforme startpunten.
Friesland	-
Drenthe	Het ontbreken van een juridisch instrument an sich is een 'obstakel'. Deelname aan de energietransitie is gebaseerd op vrijwilligheid. Dat is de hoofdreden waarom de energierenovatie van woningen zo traag gaat (circa 1,5% in ons land). De instrumenten die nu worden ingezet zijn communicatief, financieel (subsidies en leningen) en fiscaal van aard. Het zou beter zijn, wanneer het verplicht wordt energiebesparende maatregelen te nemen bij de koop of verbouwing van een oude woning.
Groningen	Gebouwde omgeving: Juridisch instrumentarium voor gemeenten (warmtewet 2.0). Elektriciteit; lokaal eigendom en financiële participatie bij energieprojecten niet afdwingbaar. We zetten ons als provincie in om de randvoorwaarden op orde te krijgen.

Appendix 8: Vraag 7

Wat zijn volgens u de grootste obstakels op economisch/financieel vlak voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Gemeenten hebben onvoldoende geld en kennis om deze uit te voeren. De energietransitie wordt door de burger betaald (en is daardoor niet altijd haalbaar), verzwaring van het energienet wordt uiteindelijk ook door de burger betaald terwijl op termijn door innovatie/andere systemen deze verzwaring helemaal niet nodig is.
Limburg	Plannen kosten geld - urgentie ontbreekt (nog altijd). Bv. liever een verre vakantie dan een ingreep in huis; maar ook op ander schaalniveau: liever behoud van werkgelegenheid dan bedrijven aanpakken.
Zeeland	Financiering voor maatregelen ligt bij de gebouw/woningeigenaar. De snelheid van energietransitie van de gebouwde omgeving is daarmee heel erg afhankelijk van de portemonnee van de gebouw/woningeigenaar.
Utrecht	Zin loopt niet helemaal. Een grote beperking is in ieder geval dat op dit moment het vaak nog niet lukt om de verduurzamingslag woonlastenneutraal te doen en er onvoldoende middelen beschikbaar zijn voor de onrendabele top.
Zuid-Holland	Tekort aan geld. Of beter de situatie dat we (met zijn allen) veel te weinig betalen voor verwarming & warm water en dat DUS elk alternatief duurder is.
Gelderland	Onrendabele top warmtetransitie: kosten verduurzaming te hoog in vergelijking tot aardgas. Daarnaast betaalbaarheid voor alle bewoners.
Overijssel	Ongelijk inkomen, 'Energie-armoede'.
Friesland	Vergelijking met de HUIDIGE energie (gas) prijzen.
Drenthe	Er wordt te veel verwacht van de mensen zelf qua financiering van energiebesparende maatregelen. En daar waar er subsidies of leningen zijn, zijn de voorwaarden om in aanmerking daarvoor te komen voor veel mensen DE reden om er dan (nu) maar niet aan te beginnen. ISDE bijvoorbeeld vraagt om ten minste 2 maatregelen en het voldoen aan minimale oppervlakte-eisen. De Energiebespaarlening kent een BKR-toets waardoor je een aanzienlijke groep woningeigenaren uitsluit.
Groningen	Betaalbaarheid van de energietransitie.

Appendix 9: Vraag 8

Wat zijn volgens u de grootste obstakels wat betreft het gedrag van mensen voor de effectiviteit van beleid omtrent de energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Er wordt te weinig rekening gehouden met de 7 succesfactoren van de energietransitie: De gemeente werkt in het belang van de inwoners. In de buurt komt alles samen. Organiseer een bondgenoot voor de bewoners die aan de slag willen. Het beste plan maakt de bewoner zelf. Vertraag om te versnellen. Organiseer betaalbaarheid en wees eerlijk over geld. Goed voorbeeld doet volgen. Hier wordt nu nog te weinig rekening mee gehouden in de transitie visies warmte (TVW) en in de Wijkuitvoeringsplannen (WUP). Hierin is top down het geluid. Een betrouwbare klantreis voor burgers is nog niet voldoende op orde (energiescan-plan maken-offerte-financiën-realiseren).
Limburg	Gebrek aan urgentie, gebrek aan investeringsvermogen.
Zeeland	Bewustwording is een belangrijke stap. Niemand kan verplicht worden verduurzamingsstappen te zetten voor de eigen woning. Verder speelt NIMBY ook een grote rol.
Utrecht	Volgens mij gaat het niet zo zeer om gedrag maar de uitdaging om e.e.a. goed uit te leggen en mensen op een juiste manier te betrekken.
Zuid-Holland	We zijn (met zijn allen) teveel gewend aan goedkope energie en supercomfortabele warmtevoorziening. We zijn in het algemeen tegen verandering (die we niet zelf hebben bedacht). Er is geen ultieme oplossing, helder een eenduidig perspectief.
Gelderland	Mensen hebben veel tijd nodig om in beweging te komen, staan sceptisch tegenover verandering en vinden het moeilijk om gedrag (vlieguren, thermostaat, voedsel, aankopen) aan te passen.
Overijssel	De verschillende belevingswerelden van mensen. Er is niet 1 soort 'burger'.
Friesland	Wens om individueel te willen kiezen. Vaak zijn collectieve oplossingen goedkoper/beter.
Drenthe	30-40% gelooft 'het verhaal' niet. Dit betekent dat we het verhaal blijikbaar voor die groep anders moeten maken. Het 'gedrag van mensen' laat zich niet zo snel beïnvloeden. Dat lukt wel enigszins wanneer je aan doelgroepensegmentatie doet, want een jong echtpaar spreek je anders aan, dan iemand die in een huurhuis woont.
Groningen	Vind ik een moeilijke vraag, gegeven dat wij de laag zijn tussen gemeenten en Rijksoverheid.

Appendix 10: Vraag 9

Welke vormen van participatie is er mogelijk voor burgers in uw provincie omtrent de energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Het zijn vooral de gemeenten die contact hebben met burgers.
Limburg	Beleid en plannen maken, samenwerken, adviesraad van burgers, financieel participeren.
Zeeland	Op dit moment zijn de opties voor burgerparticipatie nog zeer beperkt. Iedere gemeente pakt dit zelf op.
Utrecht	Samenwerken
Zuid-Holland	Beleid en plannen maken, samenwerken, inspraak.
Gelderland	Beleid en plannen maken, samenwerken.
Overijssel	Besluiten nemen, beleid en plannen maken, samenwerken, adviesraad van burgers.
Friesland	Beleid en plannen maken.
Drenthe	Samenwerken, Via de vele lokale energie-initiatieven en energiecoöperaties bereiken/betrekken we - soms met Drents Energieloket - jaarlijks vele duizenden Drenten.
Groningen	Samenwerken, adviesraad van burgers.

Appendix 11: Vraag 10

Op welke manier loopt u provincie voor op andere provincies op het gebied van de energietransitie?	
<i>Provincie</i>	<i>Antwoord</i>
Noord-Brabant	Programma Sociale Innovatie (maar liefst 6 pilots om de ET voor iedereen toegankelijk te maken en belemmeringen op te lossen samen met gemeenten e.a.) , Expertiseteam Warmte (ETW) (Ondersteuning via kennis en COP van gemeenten in de warmtetransitie).
Limburg	financiële instrumenten
Zeeland	Aandacht voor arbeidsmarkt/scholing in het energiebeleid.
Utrecht	Ruim middelen voor inclusieve aanpak.
Zuid-Holland	Een stevige integraal programma voor energietransitie (restwarmte, infrastructuur, systeemontwikkeling, innovatieondersteuning,...). En een stevige (al meer dan twee jaar durende) ondersteuning van de gemeenten t.a.v. energietransitie gebouwde omgeving.
Gelderland	Kennisuitwisseling / leren (dit heeft bijgedragen aan hoge aantal wijken dat deelneemt in landelijke en Gelderse proeftuinen aardgasvrije wijken, nu samen 12.
Overijssel	Gedeeld bewustzijn over verschillende belevingswerelden van mensen, participatie en bewust flexibele bestuursstijlen die nodig zijn om verschillende soorten mensen 'aan' te krijgen. Geen 'one-size-fits-all'. Ons expertiseteam en de samenwerking in werkplaatsen ondersteunt gemeenten verder ook nog actief bij hun opgave.
Friesland	financiële oplossingen, lokale initiatieven
Drenthe	Dat vinden wij niet interessant. Het gaat om wat bewoners (koop en huur) en bedrijven ervaren van de door ons gekozen aanpak. En hoe de ruim 100 partners daarbij 'in de wedstrijd staan'. Dat wordt goed gewaardeerd en waar het beter kan, sturen we bij. 'Ranking the stars' kan beter door een externe partij worden onderzocht als iemand dat nodig vindt.
Groningen	Lokaal eigendom bij energieprojecten. Kennisoverdracht.